

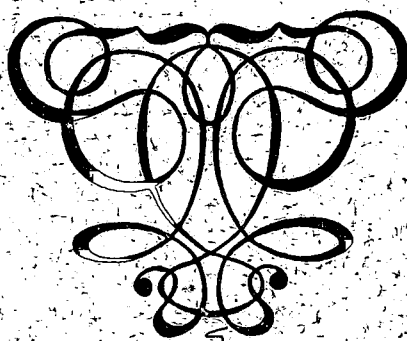
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Halvar G. F. Sundberg, Kungl. Maj:t och kommunalförvaltningen.
— Axel Nielsen, Bankkreditens Elasticitet. — Översikter och
meddelanden: Folkförbundsförsamlingens möte 1929. En översikt
över några politiskt och konstitutionellt betydelsefulla frågor. Av
G. Hessleri. — Ett institut för forskningar rörande fascismen. Av
H. Tingsten. — Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond.
— Litteraturgranskningar: Otto v. Zweigbergk, Svensk politik
1905—1929. Parlamentarismens första kvartsekel. Anm. av A.
Brüsewitz. — Hans-Krister Rönblom, Frisinnade landsföreningen
1902—1927. Anm. av E. Thermanius. — Berättelse över Fahibeck-
ska stiftelsens verksamhet år 1929.

ÅRG. 33

MARS 1930

HÄFT. 1

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

KUNGL. MAJ:T OCH KOMMUNALFÖRVALTNINGEN.

AV

STADSJURISTEN, DOCENTEN HALVAR G. F. SUNDBERG.¹

Vilken är Kungl. Maj:ts makt över kommunalförvaltningen? Vad äger regeringen överhuvud taget rätt att ålägga kommunerna? Kan t. ex. Kungl. Maj:t tillförbinda kommunerna att instifta en nämnd med viss av Kungl. Maj:t föreskriven uppgift? Kan regeringen ålägga en kommunal nämnd arbetsuppgifter, som medföra vissa ekonomiska uppoffringar? Om Kungl. Maj:t ålägger kommunerna att tillsätta en nämnd med en av ett statens organ utsedd ordförande, blir under sådana förhållanden *kommunen* ansvarig för vad denna nämnd eller dess ordförande gör eller underlåter att göra? Dessa och andra närliggande spörsmål skola i det följande upptagas till behandling.²

¹ Efterföljande uppsats motsvarar i huvudsak ett av mig på uppdrag av Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap avgivet utlåtande angående de rättsliga förhållandena mellan å ena sidan Kungl. Maj:t och Konungen underlydande myndigheter och å andra sidan de kommunala organen.

² Till synes skulle svaren på dessa frågor enklast erhållas genom en undersökning av den praxis, som rådde under världskriget, då regeringsingripanden av sådan art, som här åsyftas, i vidsträckt omfattning ägde rum. Onekligen är också denna praxis av betydelse, och den kräver därför noggrant hänsynstagande. Men det vore otillfredsställande att enbart eller ens huvudsakligen med ledning av denna söka besvara de uppställda frågorna. Såvitt synes har nämligen spörsmålet om Kungl. Maj:ts befogenheter i förhållande till kommunalförvaltningen i föreliggande rättsfall ej blivit väckt. Icke heller vid konstitutionsutskottets granskning av statsrådsprotokollen har, ens reservationsvis, mot lag-

de i olika paragrafer i regeringsformen avhåndlade speciallagar, vilka där med användande av växlande ordalag sägas skola beslutas av båda statsmakterna gemensamt. I övrigt gäller den i regeringsformen § 89 indirekt uttalade principen, att Kungl. Maj:t ensam äger stifta, förändra, förklara och upphäva »lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra» ävensom fastställa »grunderna för allmänna inrättningar av olika slag»; med här ifrågasvarande s. k. ekonomiska och administrativa lagar avses då alla slags rättsnormer, vilka icke falla under de undantagna kategorierna. Slutligen höra under regeringens förordningsmakt i regeringsformen § 47 omförmälda förvaltningsföreskrifter för den statliga förvaltningsapparaten.

Av de ovan angivna direkta legala begränsningarna i Kungl. Maj:ts lagstiftningsmakt innehåller regeringsformen § 87 den betydelsefullaste. Detta stadgande lägger nämligen under båda statsmakternas gemensamma beslut hela den del av civil- och strafflagstiftningen, som kan betecknas såsom allmän; att under § 87 jämväl höra bestämmelserna om rättegången i allmänna civila och kriminella mål är uppenbart och erkänt. Med »allmän» lag förstås principiellt alla stadganden, vilka icke äro lokala, individuella eller speciella, d. v. s. principiellt gälla för alla, äro allmängiltiga och icke avse »endast ett mindre område, ett mindre antal personer eller endast en viss tid».¹ Tidsbegränsningen innebär icke, att giltighetstiden är begränsad — även en sådan lag kan vara allmän såsom exempelvis civilrättsligt moratorium — utan att själva de reglerade områdena äro av sådan art, att de icke kunna bli föremål för en stadigvarande reglering;² att Kungl. Maj:t skulle kunna lagstifta härom var ju av särskild betydelse i en tid, då riksdagar endast

¹ Thulin, a. a., sid. 59.

² Jfr kungl. prop. 152/1919 med förslag till ny hälsovårdsstadga, sid. 46: »I fråga om själva hälsovårdsstadgan föreligga däremot starka skäl för att icke giva densamma bestämmelser natur av lag. Arten av de förhållanden, som hälsovårdsstadgan avser att reglera, gör det synnerligen önskvärt, att stadgans natur medgiver snabb anpassning efter eventuella framsteg i hygienisk vetenskap och förändringar i sanitär teknik. De skiftande förhållandena i olika delar av riket göra det också antagligt, att en del dispenser från stadgans bestämmelser bli erforderliga, och det är icke lätt att på förhand avgöra, i vilka avseenden behov av dispens kan komma att göra sig gällande.»

kan fullgöras».¹ Socialrätten omfattar alltså, kort sagt, samhällets hjälp- och skyddsverksamhet. Vad slutligen ekonomirätten angår innefattar denna dels den till den speciella privaträtten hörande näringsrätten, d. v. s. statens reglering av enskildas inbördes förhållanden i deras egenskap av idkare av en viss näring, dels ock den administrativa ekonomirätten eller sådana »stadganden, som avse näringslivets främjande och ledande i viss riktning eller vården av naturtillgångar i det allmännas intresse».² Ett typiskt exempel å ekonomirätten var den under senaste kristid införda konsumtionsregleringen, vilken ju även efter strängaste bokstavstolkning väl motsvarar regeringsformens uttryck »lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra». Av särskild vikt är att vid tolkningen av § 89 ihågkomma, att gränsen mellan regeringens lagstiftningsmakt och regeringsformen § 87:1 icke sammanfaller med skillnaden mellan privaträtt och förvaltningsrätt, d. v. s. är beroende av huruvida författningen ifråga reglerar rättsförhållanden mellan enskilda inbördes eller mellan å ena sidan enskilda och å den andra staten såsom makthöghetssubjekt. All sådan privaträtt, som icke kan karakteriseras såsom »allmän» i den mening, som detta uttryck på sätt ovan angivits måste anses hava i § 87:1, faller följaktligen under Kungl. Maj:ts förordningsmakt.

Befogenheten att fastställa grunderna för allmänna inrättningar av alla slag kan betecknas såsom den s. k. organisatoriska lagstiftningsmakten, vilken »avser att bestämma de förvaltande organens bildande, deras kompetens etc.».³ Med här ifrågavarande allmänna inrättningar torde i främsta rummet avses sådana, vilka icke äro rent statliga förvaltningsanstalter utan intaga en i förhållande till staten i så måtto fristående ställning, att de äga rättssubjektivitet. Detta lärer nämligen bäst sammanfalla med den i gamla riksdagsordningen § 34 givna exemplifieringen, »evad de röra uppfostrings- och undervisningsverken, allmänna fattigvården, lantushållningen, bergverken m. m.». Textens tillägg, »av alla slag», synes emellertid åsyfta en mera omfattande tolkning av uttrycket »allmänna inrättningar». Till denna organisatoriska lagstiftning synes därför

¹ Reuterskiöld, ib.

² Reuterskiöld, ib.

³ Thulin, a. a., sid. 180.

stämmelser,¹ eller då, som nyss nämndes, en instruktion innehåller besvärshöjningsbestämmelser. Enär alla tre slagen av stadganden givas av Kungl. Maj:t allena, finnes det ju ofta icke någon anledning att låta den materiella skillnaden komma till formellt uttryck. Nämnda skillnad förefinnes emellertid och kan, såsom av framställningen i det följande skall framgå, bliva av betydelse.

Den omfattande förordningsmakt, som på sätt ovan anförts enligt grundlagens ordalydelse tillkommer regeringen, har emellertid redan enligt grundlagen tvenne betydelsefulla begränsningar. Den ena berör av riksdagens finansmakt, den andra av stadgandet, att kommunallag kräver riksdagens medverkan. Riksdagens finansmakt innebär enligt § 73 regeringsformen; att »inga nya pålagor, utskrivningar av manskap, eller av penningar och varor» få »utan riksdagens fria vilja och samtycke . . . påbjudas, uppbäras eller fordras». Följaktligen äger Kungl. Maj:t icke så använda sin ekonomiska och administrativa lagstiftningsmakt, att därigenom skatter i penningar eller varor eller besvär i form av personliga tjänstbarheter åvälvas medborgarna. Det är tydligt, att denna begränsning ej kan pressas alltför långt, så att varje avgift eller personlig tjänstbarhet skulle förutsätta riksdagens samtycke. Detta framgår redan av ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter § 3, enligt vilken »avgifter, vilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet, såsom båt-, bro-, färj- och andra avgifter av dylik beskaffenhet», icke inbegripas under riksdagens beskattningsmakt. Enahanda är förhållandet med exempelvis expeditionslösen samt järnvägs-, telegraf- och telefontaxorna, varemot postmedlen enligt § 60 regeringsformen hänföras till bevillningarna och sålunda bestämmas av riksdagen. Från riksdagens beskattningsmakt måste alltså anses undantagna alla sådana avgifter — utom postavgifterna — vilka icke kunna anses hava den karaktär av allmänna, som regeringsformen § 60 förutsätter, alltså sådana avgifter, vilka ej utgöra ett bidrag till bestridande av statens utgifter i allmänhet utan i stället direkt sammanhänga med en den offentliga förvaltningens prestation, i det de utgöra en ersättning för en

¹ Se t. ex. bestämmelserna om besiktningmän i KF 15/6 1923 om motorfordon.

grepp har tolkats olika. Efter stadgandets placering i regeringsformen borde därmed förstås allenast de egentliga kommunalskattebestämmelserna. I verkligheten har emellertid begreppet en vidsträcktare innebörd såsom framgår av regeringsformens bestämda uttryck »kommunallagarna», vilket uppenbarligen åsyftar 1862 års kommunalstyrelseförordningar för land, stad, kyrkoförsamling, landsting och Stockholm samt 1863 års kyrkostämmoförordning för huvudstaden. Dessa kommunallagar innehålla ej allenast skattebestämmelser utan reglerar jämväl den kommunala organisationen och kompetensen i huvuddrag. Därutöver anses i praxis till kommunallagarna höra de senare tillkomna lagar, vilka kunna anses innebära ändringar i, tillägg till eller utbrytningar ur de egentliga kommunalförfattningarna,¹ med vilket sistänförda uttryck då förstås 1862—1863 års kommunalförordningar och deras efterföljare, av vilka senare den viktigaste är 1924 års lag om landsting. Kommunallag har, efter vad det vill synas träffande, karakteriserats såsom »kommunal författningslag eller lag, som bestämmer kommuns organisation och representation samt formerna för dess allmänna verksamhet liksom grunderna för dess allmänna beskattningsmakt».² Att observera är även, att genom 1919 års lagstiftning om kommunala nybildningar under kommunallagsbegreppet lagts de allmänna reglerna såväl för ändringar i kommunal indelning som för konkreta kommunala nyskapelser ävensom för tillkomsten av interkommunala sammanslutningar av offentligrättslig natur.

Av kommunallags natur äro däremot icke stadganden om speciella kommunalskatter, såsom hundskatt, nöjesskatt och skogsaccis, vilka icke drabba kommunens invånare i gemen. Icke heller kan dit hänföras landstingens sjukvårdsavgifter, enär denna avgifts utgående icke beror av landstinget, vilket allenast äger inom vissa gränser bestämma avgiftens belopp.³ Att alla dylika avgifter dock äro av den allmänna karaktär, att enligt regeringsformen § 73 riksdagens samtycke för deras påläggande är erforderligt, torde knappast behöva särskilt framhållas.

Utöver de inskränkningar i Kungl. Maj:ts förordningsmakt, som

¹ KU bet. 6/1919, 15/1921.

² Reuterskiöld, Sveriges grundlagar, sid. 75.

³ KK ²⁰/₈ 1873. Jfr Reuterskiöld, ib.

utfärdade författningar starkare straffsanktioner än böter och fängelse ej anses böra förekomma;¹ exempel på att straffarbetsstraff stadgas saknas dock icke.²

Emellertid måste man ihågkomma, att så länge regeringsformens § 89 kvarstår oförändrad, en tidigare iakttagen praxis i fråga om riksdagens medverkan kan ändras, när helst tillräckligt starka skäl därtill äro för handen. Det visade sig ju ock under kristiden, såsom förut framhållits, att paragrafen väcktes till nytt liv, i det en ivrig lagstiftningsverksamhet i denna väg ägde rum såväl å den ekonomiska som den administrativa lagstiftningsens område, utan att detta föranledde några anmärkningar från konstitutionsutskottets sida. Av vikt är emellertid att fasthålla, att man även under denna tids starka påfrestning i så måtto upprätthöll tidigare praxis, att författningsbestämmelser av privaträttslig innebörd, d. v. s. rörande medborgarnas inbördes förhållanden, såsom exempelvis maximiprislagarna, liksom stadganden medförande allmänna förpliktelser för medborgarna, såsom exempelvis föfogandelagarna, ehuru de voro av tillfällig art, dock tillkommo genom båda statsmakternas gemensamma beslut. Dessa båda inskränkningar i Kungl. Maj:ts lagstiftningsmakt torde följaktligen böra anses sedvanemässigt införlivade med svensk statsrätt.

Det är uppenbart, att den gränsdragning mellan å ena sidan § 87 och å den andra § 89 liksom mellan sistnämnda paragraf och riksdagens finansmakt med kommunallagstiftningen ej kan anses besitta tillräcklig skärpa för att alltid tjänstgöra som ett fullt tillfredsställande kriterium för besvarande av frågan, om riksdagens medverkan i ett visst konkret fall erfordras. Denna osäkerhet har ock länge förelegat och kan med grundlagens nuvarande uttryckssätt icke avhjälpas. Ehuru en tolkning av grundlagarna efter deras ordalydelse skulle föranleda, att i tvivelaktiga fall presumptionen ansåges tala till förmån för regeringens befogethet att självstän-

¹ Jfr Naumann, Sveriges statsförfattningsrätt, II, sid. 130, Hagman, Sveriges grundlagar, sid. 235. Jfr ock Reuterskiöld, Politiförfattningsrätt, sid. 24 f., ävensom Thulin, a. a., sid. 203.

² Se KU mem. 15/1917, res. IX, där reservanterna framhålla, att straffbestämmelser, innehållande straffarbetsstraffet, böra beslutas av båda statsmakterna gemensamt.

ökning av Kungl. Maj:ts förordningsmakt känner svensk rätt alltså icke.

Sammanfattas i korthet det ovan anförda, blir resultatet detta:

Kungl. Maj:ts förordningsmakt omfattar ekonomisk lagstiftning, organisatorisk lagstiftning och förvaltningsföreskrifter. Materiellt inbegriper denna förordningsmakt i princip hela det lagstiftningsområde, vilket icke skall regleras genom allmän civil- eller kriminallag eller kriminallag för krigsmakten med tillhörande rättegångsföreskrifter, varförutom från regeringens kompetens äro undantagna kommunallagstiftningens område och andra i grundlagen omförmälda speciallagstiftningsområden. En allmän grundlagsenlig begränsning av Kungl. Maj:ts förordningsmakt ligger vidare däri, att regeringens förordningar icke få angripa riksdagens finansmakt.

Genom praxis måste ytterligare den inskränkning av Kungl. Maj:ts befogenhet anses sedvanerättsligt bestående, att alla författningar av privaträttsligt innehåll, liksom lagar, vilka medföra allmänna medborgerliga skyldigheter, kräva riksdagens medverkan. Även är att iakttaga, att, där tvivel om regeringens kompetens kan föreligga, riksdagens samtycke till regleringen bör inhämtas.

Under senare tid häva i allmänhet sociallagar och viktigare politilagor tillkommit genom båda statsmakternas gemensamma beslut. Någon sedvanerättsligt bestående begränsning av Kungl. Maj:ts kompetens torde, med hänsyn till regeringens vidsträckta maktanvändning under världskriget, icke kunna anses ännu hava däri genom uppkommit.

Kommunerna och kommunalförvaltningen.

För besvarande av frågan om Kungl. Maj:ts makt över kommunerna och kommunalförvaltningen torde vidare tarvas en undersökning av kommunernas och kommunalförvaltningens karaktär enligt svensk rätt.

Av särskild vikt för detta spörsmål bör vara, vad härom yttrats av 1859 års kommunalkommitté, som utarbetade förslagen till 1862 års kommunallagar, vilka hos oss införde det moderna kommunal-

I första hand är kommunen ett självständigt rättssubjekt, en juridisk person med fullständig rättskapacitet: »Vad kommunen samfällt tillhör i fastighet, rörligt kapital eller inkomstgivande rättighet, ävensom medel, vilka staten kan hava, åt kommunen beviljat, skall ... anses såsom tillgång till bestridande av kommunens gemensamma utgifter».¹ Att kommunen jämväl äger rättshandlingsförmåga är visserligen i allmänhet icke direkt utsagt i kommunallagarna. Dylig förmåga förutsättes likväl flerstädes, exempelvis av stadgandet, att kommun äger, efter revisionsanmärkning mot nämnd, vidtagna laglig åtgärd för bevarande av sin rätt. I kyrkostämmoförordningen för Stockholm² säges det dessutom uttryckligen, att det tillkommer kyrkorådet, »att i alla frågor, som församlingens egendom eller eljest dess gemensamma rätt angå, bevaka och utföra församlingens talan vid alla de tillfällen, då icke särskilt ombud finnes vara av församlingen för sådant ändamål förordnat». Att kommun äger att genom sina organ föra talan inför rätta synes även vara i rättspraxis reservationslöst erkänt; den tveksamhet, som förelegat, har allenast rört frågan, om kommunens administrativa organ härför behövt bemyndigande från den kommunala representationen.³

Rättskapacitet och rättshandlingsförmåga föreligga jämväl i förhållande till staten.⁴ Någon inskränkning häri utgör självfallet icke det förhållandet, att kommunens förvaltning av sin egendom i vissa hänseenden är ställd under statlig kontroll, ty likartad, mer eller mindre omfattande statsuppsikt förekommer i fråga om åtskilliga juridiska personer, såsom bankaktiebolag, solidariska bankbolag, försäkringsbolag m. fl.⁵

Kommunen är emellertid icke allenast ett ekonomiskt rättssubjekt. Dess privaträttsliga ställning är allenast en sida av dess väsen. Kommunen är tillika ett offentligrättsligt subjekt. Den omfattar nämligen en del av statens territorium,⁶ det kommunala medlem-

¹ KFL § 5, KFS § 5.

² § 24.

³ Se t. ex. NJA, I, 1884: 230, 1899: 200, 1908: 113.

⁴ Se t. ex. NJA, I, 1923: 104.

⁵ Lag ²²/₆ 1911 om bankrörelse, §§ 230 ff., lag ²⁵/₆ 1917 om försäkringsrörelse, §§ 223 ff.

⁶ KFL §§ 1, 3; KFS §§ 1, 2.

ningen. Denna kommunens verksamhet är tydligen av offentlig-rättslig natur. Kommunen kan vara av staten ålagd att besörja förvaltningsuppgiften såsom förhållandet är med hälsovården, men den kan ock därtill vara bemyndigad, vilket den exempelvis blivit genom 1918 års lag om kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag. Det är dylik befogenhet eller skyldighet för kommunerna att själva handhava statlig lokalförvaltning, till vilken det hävdvunna namnet självförvaltning bäst ansluter sig.

Såväl ekonomisk förvaltning som självförvaltning äro termer, vilka närmast anknyta till den verksamhet, som utövas av kommunens nämnder och styrelser och övriga administrativa organ. Något principiellt hinder mot termernas lämpande jämväl på de representativa organen förefinnes icke. För den offentligrättsliga verksamhet, som de representativa organen bedriva, synes dock självstyrelse vara en naturlig beteckning.¹ »Förvaltning» hänför sig alltså till de administrativa organens verksamhet.

Liksom en »kommun» ej kan tänkas utan, privaträttslig rättskapacitet, kan ej heller en kommunal förvaltning i egentlig mening anses förefinnas, där ej i denna ingår en ekonomisk förvaltning för det kommunala subjektets räkning. Förutsättningen för att en kommunal självförvaltningsuppgift skall anses föreligga är alltså, att uppgiften lagts å kommunen, vilket innebär, att denna har att genom redan befintligt eller särskilt utsett organ besörja densamma och dessutom bestrida kostnaderna för uppgiftens handhavande. Såsom följd härav kommer det administrativa organets verksamhet att vara underkastad kommunal revision, vilken givetvis allenast omfattar dess ekonomiska förvaltning.²

Om en självförvaltningsuppgift icke lägges å ett bestående kommunalt subjekt, i det ett särskilt »självförvaltningssamhälle»³ här för organiseras, innebär detta, att en specialkommun uppkommer. Förhållandet kan även så uttryckas, att, där sådan särskild organisation icke är anordnad, kommunen och självförvaltningssamhället

¹ Jfr Reuterskiöld, Statsregementet, sid. 86 f.

² Någon inskränkning i vad här sagts utgör det tydligen icke, om, såsom i vissa fall förekommer, stad t. ex. uppdrager åt drätselkammaren att handhava den med byggnadsväsendet förbundna ekonomiska förvaltningen.

³ Jfr Reuterskiöld, Sveriges grundlagar, sid. 793, 854.

draget åsamkade kostnader, såsom för skrivmaterialier, postporto och skrivarehjälp; kvar står dock, att någon kommunal ekonomisk förvaltning icke förekommer och att alltså organet icke i egentlig mening är kommunalt. Kommunen utgör nämligen här blott ett förvaltningsdistrikt för den av organet besörjda verksamheten. Det kan i så måtto betecknas såsom ett självförvaltningsorgan, som kommunen äger utse dess ledamöter. Men i övrigt står det utanför kommunalförvaltningen. De ersättningar, som utgivas, drabba visserligen det kommunala subjektet men utgå till ett av kommunen helt och hållet oavhängigt organ.

Såsom av det anförda framgår är det för bestämmandet av ett organs kommunala karaktär avgörande, om organet äger driva ekonomisk förvaltning för kommunens räkning. Huruvida detta är fallet framgår däruv, om kommunala anslag beviljas organet och om följaktligen kommunal revision av organets ekonomiska förvaltning förekommer. För frågan om den kommunala karaktären är det däremot helt och hållet likgiltigt om organets ledamöter utslutande väljas av kommunen eller delvis utses från annat håll.¹ Byggnadsnämnd, hälsovårdsnämnd och arbetslöshetskommitté äro alltså icke mindre kommunala än exempelvis fattigvårdsstyrelsen.

Söker man med ledning av det här uppställda kriteriet bedöma karaktären exempelvis hos de under krigstiden tillskapade livsmedelsnämnderna, vållar detta icke alltför stora svårigheter. Enligt KF den 20 juli 1917 och den 28 juli 1918 ang. lokala myndigheter för livsmedelsregleringen skulle för varje kommun finnas en livsmedelsnämnd, dock med möjlighet för två eller flera kommuner att förena sig om en nämnd eller för en kommun att indela sig i distrikt med särskild nämnd för varje distrikt. Livsmedelsnämnd bestod av minst två ledamöter, valda av kommunalrepresentationen, samt ordförande, förordnad av livsmedelsstyrelsen, vilken senare var ett statligt förvaltningsorgan, vars ledamöter förordnades av folkhushållningskommissionen. Livsmedelsnämnderna hade »att var inom sitt område handhava den offentliga regleringen av livsmedelsför-

¹ Detta framgår ock av KFL § 19: 1, KFS § 17: 1, av vilka stadgandens avfattning framgår, att »ledamot av kommunalstyrelse, nämnd eller beredning» kan utses av annan än kommunen. Jfr Kommunalförfattnings-sakkunniges bet. III, sid. 108 f. Se ock JO:s ber. 1919, sid. 98.

kommit livsmedelsnämnd, utan det fasthellre finge antagas, att dylik nämnd varit för inköp av livsmedel hänvisad till de medel, som av kommunens beslutande myndighet anvisades». Högsta domstolen ansåg emellertid, att kommunen vore skyldig ansvara för betalningen av varorna, »enär nämnden blivit i behörig ordning utsedd samt anskaffandet av ifrågavarande varor fallit inom gränserna för nämndens i då gällande författningar och instruktioner angivna befogenhet».¹ Att livsmedelsnämnd ägt befogenhet handla å kommunens vägnar framgår också indirekt av åtskilliga rättsfall.² Av intresse är parternas argumentering i en tvist mellan folkhushållningskommissionen och Trollhättans stad.³ Frågan gällde, huruvida staden, till vilken kommissionen, under det potatisregleringen gällde, på livsmedelsnämndens rekvisition levererat ett parti potatis till visst pris, vore pliktig att efter det överenskomna priset betala jämväl den del av partiet, som nämnden icke sålt vid tidpunkten för regleringens upphävande. Medan från stadens sida bland annat gjordes gällande, att livsmedelsnämnden »på grund av gällande författningar och instruktioner varit förpliktad att vid äventyr av ansvar för nämndens ledamöter anskaffa potatis till den myckenhet, som kunde beräknas åtgå i staden för ransoneringens genomförande och i anledning därav mottagit ifrågavarande parti potatis, varom köpeavtal i egentlig mening icke kunde anses slutet», vilket alltså ungefär skulle innebära, att nämnden handlat såsom lokalt förvaltningsorgan för kommunen såsom förvaltningsdistrikt, så gjordes å andra sidan av kronan gällande, att nämnden handlat såsom ekonomiskt organ för kommunen såsom rättshandlingskapabel juridisk person. Det var denna senare ståndpunkt, som realiter segrade.

Vad särskilt angår ordförandens i livsmedelsnämnderna behörighet att företräda nämnden kan den givetvis icke anses i någon mån beroende av vem som tillsatt denna ledamot. Detta framgår redan därav, att, såsom förut framhållits, det är för ett organs kommunala karaktär likgiltigt, om kommunen tillsatt alla dess ledamöter eller allenast vissa. Det bekräftas också av flera rättsfall, att

¹ NJA, I, Domar 619, 620/1924.

² Jfr NJA, I, Domar 15, 130, 147, 148, 305, 569/1923; 196, 265—275, 484—491, 618/1924; 94, 213, 296/1925; 113/1926.

³ NJA, I, ref. 113/1923.

uppgifterna kunna fyllas utan beskattning, men måste i motsatt fall betraktas som en form av beskattningsmakt enligt regeringsformen § 73, d. v. s. riksdagens samtycke erfordras vare sig — där fråga är om viss kommunal skatt, vars uttagande ej beror av kommunen i annan mån än att denna kan bestämma beloppet, t. ex. landstingens sjukvårdsavgifter — i den ordning som för bevillning är stadgad, eller — där fråga är blott om vissa uppgifters åläggande, vilka framkalla uttaxeringstvång eller om bemyndigande att besluta viss skatt, t. ex. hundskatt, nöjesskatt — genom speciallagstiftning utan kommunallags karaktär». ¹ Också från riksdagens sida har anspråk gjorts på medbeslutanderätt: »Föreskrifter, åsyftande att med intrång i den kommunala självbestämmanderätten pålägga kommunerna förpliktelser, torde böra givas i form av allmän lag», uttalade sålunda första lagutskottet år 1923 vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till brandstadga. ²

Å andra sidan synes det emellertid uppenbart, att riksdagens medverkan under inga förhållanden rimligen kan krävas i fråga om varje litet åläggande för ett kommunalt organ. Sålunda bör ju regeringen, såsom också sker, exempelvis kunna ålägga kommunala organ att lämna statistiska uppgifter, avgiva infordrade yttranden, besörja smärre politiuppgifter o. s. v. ³ Reuterskiöld anser ock, att Kungl. Maj:t äger pålägga kommunerna statliga förvaltningsuppgifter, så framt de kunna fyllas utan beskattning, och en liknande uppfattning synes böra utläsas ur Malmgrens nyss anförda uttalande, med hänsyn till den anknytning till beskattningsfrågan, som också denne författare gör.

Några frågans besvarande underlättande prejudikat torde icke finnas. I de rättegångar om kommunernas skyldigheter att bestrida livsmedelsnämndernas förvaltningskostnader synas, så vitt av referaten framgår, grundlagsenligheten av de författningar, varpå kommunernas skyldigheter grundades, icke hava ifrågasatts.

¹ Reuterskiöld, Sveriges grundlagar, sid. 75.

² I LU utl. 21/1923, sid. 4.

³ KF ¹⁷/₄ 1874, K. br. ³⁰/₁₂ 1874, ¹²/₁₁ 1875, ⁷/₄ 1922, K. cirk. ¹/₁₂ 1911, KK ¹⁴/₁₂ 1917, ⁵/₄ 1918, K. skr. ⁷/₁₂ 1923; KK ²²/₂ 1924 ang. skyldighet för kommunala myndigheter avgiva vissa uppgifter rör. levnadskostnader; KK ³⁰/₁₀ 1914 ang. vissa KB och dem underlydande myndigheter vid krig eller krigsfara tillkommande åligganden; m. fl.

Samma regel måste i vissa fall gälla även där fråga blott är om sådana förvaltningsuppgifter, som besörjas av särskilt organ för kommunen såsom förvaltningsdistrikt, utan att kommunen har ansvar för förvaltningsverksamhetens handhavande. Därest nämligen någon förpliktelse pålægges kommunen att utgiva ersättningar till organets ledamöter, kommer ju detta att drabba kommunens kassa. Följaktligen måste bestämmelsen om denna skyldighet kräva riksdagens samtycke.

Till samma resultat kommer man i huvudsak enligt Malmgrens åsikt att, där »staten» vill »pålägga en kommun att vidtaga åtgärder, som medföra utgifter och nödvändiggöra beskattning av dess medlemmar», bör det ske genom en statsmakternas gemensamma lagstiftningsakt. Jämväl Reuterskiölds uppfattning, att riksdagens samtycke erfordras, där förvaltningsuppgiften icke kan fyllas utan beskattning, giver samma resultat. Den indirekta beskattningssynpunkt, som dessa författare lägga å frågan, synes dock undantagsvis teoretiskt icke hållbar. Dels kan det tänkas, att kommunens ekonomi är sådan, att någon kommunalskatt ej uppbäres och ej heller fordras för uppgiftens besörjande; dels är det möjligt, såsom ock i några fall förekom under krigstiden, att förvaltningsuppgiften icke förorsakar kommunen förlust, ja rent av går med vinst, i vilka fall någon uttaxering ju ej ifrågakommer. Det synes därför mera träffande att till kriterium taga det ekonomiska ansvaret i och för sig.

I fråga om formen för denna medverkan finnas icke några bestämmelser. Riksdagens samtycke kan givas genom ett bevilningsbeslut, eller genom speciallagstiftning, eller genom vilket annat bemyndigande från riksdagens sida som helst.¹ Att denna lagstiftning skall hava kommunallags karaktär är icke nödvändigt, såsom av den tidigare lämnade redogörelsen för detta begrepp framgår. Redan det i regeringsformen § 57: 2 nyttjade ordet »må» antyder dessutom, att man där närmast tänkt på att tillägga kommunen en befogenhet, icke att föreskriva en skyldighet för den-

¹ Ett sådant bemyndigande har någon gång givits genom ett konkludent samtycke från riksdagens sida. Så förordnade Kungl. Maj:t »efter riksdagens hörande» i vägtrafikstadgan den 15 juni 1923 § 11, att kostnaden för vissa anslag skulle bestridas av stad eller väghållningsdistrikt.

Till sist torde böra framhållas, att hittills talats allenast om kommunala förpliktelser. Den frågan kan då inställa sig: Äger Kungl. Maj:t bemyndiga kommunerna att bekosta nya förvaltningsuppgifter? Kan regeringen m. a. o. genom ett dylikt bemyndigande utvidga området för kommunalförvaltningen? En dylik fråga torde böra besvaras nekande. Skulle regeringen kunna lämna ett dylikt bemyndigande, bleve det tydligen också den, som allena bestämde den kommunala beskattningsmaktens föremål. Kungl. Maj:t skulle då kunna bemyndiga kommunerna att upprätta regementen eller skyddskårer, anslå medel till försvarsåtgärder o. s. v. Härigenom skulle alltså riksdagens beskattningsmakt i vissa politiska lägen kunna i större eller mindre omfattning kringgås genom en modern motsvarighet till äldre tiders provinsialmöten, i tydlig strid med regeringsformen § 57. Dylika av regeringen på egen hand givna bemyndiganden skulle icke heller överensstämma med regeringsformen § 57:2, enligt vilken den kommunala beskattningsmakten skall regleras genom av båda statsmakterna given lag. Möjligen torde förtjäna påpekas, att en uppmaning till kommunerna att bedriva en förvaltningsverksamhet, vilken redan enligt gällande rätt är att anse såsom en kommunmedlemmarnas gemensamma angelägenhet — något som ju kan anses vara fallet exempelvis med anskaffningen av livsförnödenheter — givetvis icke innebär någon grundlagsstridighet.

Vid besvarandet av frågan om regeringens makt att pålägga kommunerna förpliktelser av icke-ekonomisk natur lämnar kommunens karaktär av ett ekonomiskt, privaträttsligt subjekt icke någon ledning. Att i annat hänseende än ekonomiskt draga några paralleller mellan kommuner och enskilda medborgare är givetvis omöjligt. Man får därför i fråga om icke-ekonomiska förvaltningsuppgifter till utgångspunkt taga den andra sidan i kommunbegreppet: kommunen är »en integrerande del i statsförvaltningens organism», i det den i fråga om självförvaltningsuppgifterna tjänar såsom lokalt organ åt statsförvaltningen. Då här icke är fråga om några förvaltningsuppgifter av ekonomisk natur, och då varje ekonomiskt ansvar för kommunen är uteslutet, kommer spørsmålet i realiteten att gälla icke ålägganden för kommunen, i vilket begrepp den ekonomiska sidan såsom tidigare framhållits ej kan ute-

Det har hittills varit fråga om Kungl. Maj:ts makt att pålägga de bestående kommunerna och kommunala organen nya förvaltningsuppgifter. Däremot har icke berörts spørsmålet, om regeringen äger att skapa särskilda kommunala organ för handhavande av viss eller vissa förvaltningsuppgifter. Svaret härå torde emellertid utan svårighet framgå av de ovan anförda principerna.

Gäller det att skapa ett subjekt med ekonomiskt ansvar för förvaltningsverksamheten, innebär detta tydligen icke annat än att man skapar en ny kommunal enhet. Att detta icke kan ske annorledes än genom lag framgår av regeringsformen § 57: 2, som lägger bestämmelser om den kommunala organisationen, beskattningsmakten och kompetensen under båda statsmakternas gemensamma förfogande. 1919 års lagar om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning samt om kommunalförbund tillkommo också såsom kommunallagar. På samma sätt måste alltså alla författningar, vilka skapa nya självförvaltningsorgan med ekonomisk förvaltning, anses såsom kommunallagar. Detta har jämväl i praxis iakttagits. Sålunda fick riksdagen 1871 fatta

ningskommissionen den 12 november 1917 utfärdade instruktionen med avseende å livsmedelsnämndernas organisation m. m. skulle det emellertid åligga kommunen att anslå erforderliga medel för »köpeskillingar för varor, hyra för lagerlokaler, kostnad för vård, transport och försäljning av inköpta varor och dylikt» ävensom för »arvoden åt den arbetande personalen, nämndens ordförande och övriga ledamöter, hyra för expeditions- och arbetslokaler och övriga expenser». Enligt justitieombudsmannens mening (JO:s ber. 1919, sid. 100) skulle folkhushållningskommissionen varit behörig utfärda dessa bestämmelser. Kan så anses vara fallet, vartill dock förordningarna icke synas giva något stöd, föreligger otvivelaktigt ett maktöverskridande från regeringens sida. Ett sådant synes jämväl ligga i kommissionens i samma instruktion givna föreskrift, att kommunerna skulle vara skyldiga bestrیدا utgifterna för livsmedelsnämndens verksamhet såom lokalt organ för den statliga livsmedelsregleringen; faktiskt neutraliserar kränkningen därigenom, att ersättning för dessa utgifter utlovades och sedermera lämnades. Juridiskt måste en lagstridighet anses begången, då kommunen såsom privaträttsligt subjekt utan riksdagens medverkan tillförbundits vissa utgifter.

Skulle däremot 1917 och 1918 års förordningar allenast anses innehålla bemyndiganden för kommunerna att besörja livsmedelsförvaltning för sina egna medlemmar, kan dylikt icke anses stridande mot § 57: 2 regeringsformen, enär en dylik av sociala skäl betingad uppgift måste anses vara en sådan gemensam hushållningsangelägenhet, som ligger inom den allmänna kommunala kompetensen.

med ekonomisk förvaltning för kommunens räkning icke kan anses ingå i Kungl. Maj:ts förordningsmakt. Det synes tydligt, att även den begränsade befogenhet, regeringen sålunda äger, skulle i vissa lägen kunna bliva väsentligt paralyserad, därest den icke kunde stadga skyldighet för enskilda personer att låta sig utses till ledamöter av dylika förvaltningsorgan eller eljest själva såsom organ tillhandagå den offentliga förvaltningen.

Frågan om den enskildes skyldigheter i ifrågavarande hänseenden synes allenast hava behandlats av Reuterskiöld och även av denne ur andra synpunkter än de, som här äro aktuella. Nämnde författare framhåller,¹ att en var svensk medborgare är i följd av sin anhörighet till det svenska folksamhället förpliktad till medborgerlig samverkan med dess övriga medlemmar på det sätt gällande rätt bestämmer. »En dylik medborgerlig samverkan är nödvändig såväl för åvägabringande av erforderlig organverksamhet i olika riktningar för samhället som ock för åstadkommandet av massverksamhet i särskilda fall till skydd för samfällas intressen såväl i stat som i kommun och folksamhälle.» Skyldigheten till massverksamhet benämner författaren värneplikt i vidsträckt mening, förpliktelsen till organverksamheten betecknar han såsom tjänsteplikt. Fast tjänsteplikt är då »skyldighet att efter skedd konstituering utföra de med viss varaktig organställning, inom och för visst samhälle, förenade åligganden, tills frikallelse därifrån erhålles». Ett slag av sådan tjänsteplikt är skyldigheten att emottaga kommunala förtroendeuppdrag. Reuterskiöld anser det potentiellt föreligga även en medborgerlig tillfällig tjänsteplikt. Författaren synes emellertid jämväl finna, att en sådan faktiskt redan existerar, ty han framhåller, »att de talrika kommitté- och sakkunniguppdragen, som i modern tid Kungl. Maj:t plägar lämna, ingalunda alltid givits efter avtal eller ens underrättelse i förväg, liksom ock mottagandet därav i regel sker under en mer eller mindre oreflekterad känsla av förpliktelse. Sitt rättsliga uttryck får denna förpliktelse däri, att avsägelse av dylikt uppdrag alltid skall ske i form av underdånig anhållan om befrielse, en form, som icke kan förklaras blott som en hövlighetsform, utan har sin reala grund just i förpliktelsen»..

¹ Reuterskiöld, Hemlandsrätt, sid. 88 ff.

eller av kort, anvisningar eller andra dylika handlingar samt redovisa dessa medelst kvitto eller i eljest föreskriven ordning.

Å andra sidan må nämnas, att vid 1917 års riksdag behandlades en kungl. proposition med förslag till provisorisk lag om allmän tjänsteplikt, avseende principiell skyldighet för alla medborgare mellan 15 och 60 år att utföra arbete för statens räkning. Propositionen, vilken föll i riksdagen, kan visa, att regeringen icke ansåg sig befogad att i administrativ väg utfärda en dylik författning.

Frågan om Kungl. Maj:ts befogenhet att pålägga medborgarna skyldighet att fungera såsom organ för statsförvaltningen är beroende av tolkningen av regeringsformen § 73, enligt vilken »inga nya pålagor, utskrivningar av manskap, eller av penningar och varor» få åläggas utan riksdagens medgivande. Det synes, som om det icke vore en naturlig lagtolkning, att under denna paragraf föra sådana fall av tjänsteplikt för enskilda personer, varom här är fråga. Uttrycken pålagor och utskrivningar syfta tydligen närmast på prestationer av allmänna karaktär, såsom allmänna skatter, tullar, gärder, rustning, rotering, inkvartering, värnplikt och medborgerliga uppbåd. Naumann och Rydin¹ foga också till de besvär, vilka skola ligga under riksdagens beskattningsmakt, attributet »allmänna»; och enligt Hagman² hindrar § 73 »Konungen att på grund av regeringsformen § 89 pålägga allmänna besvär». En liknande begränsning i riksdagens pretention enligt första lagutskottets ovan återgivna utlåtande kan möjligen ligga däri, att utskottets uttalande torde hava förorsakats av brandstadgans bestämmelser om den enskildes skyldighet att deltaga i eldsläckning, den s. k. allmänna eldvärnplikten. Kompetensgränsen mellan Kungl. Maj:ts förordningsmakt på ifrågavarande område och riksdagens beskattningsmakt skulle då komma att sammanfalla med den av Reuterskiöld uppställda motsatsen mellan tjänsteplikt och värneplikt, d. v. s. bero av huruvida plikten avser skyldighet till organverksamhet eller till massverksamhet. I förra fallet skulle alltså regeringen äga på egen hand besluta, i det senare däremot riksdagens medverkan erfordras. Slutsatsen skulle alltså bliva, att

¹ Naumann, Sveriges statsförfattningsrätt, 2:a uppl., IV, sid. 12, 14. Rydin, Svenska riksdagen, II: 1, sid. 97 ff., 156 ff.

² Hagman, Sveriges grundlagar, 1902, sid. 188.

skilt där uppdraget, såsom tidigare blivit antytt, har karaktär av ett medborgerligt förtroendeuppdrag, d. v. s. kan utföras även av personer utan speciell utbildning eller andra särskilda kvalifikationer.

Frågan om Kungl. Maj:ts befogenhet i förevarande hänseende blir alltså en avvägningsfråga. Vid dennas besvarande är uppenbarligen av betydelse den tidigare framhållna regeln, att i fall, där tvekan kan råda om regeringens kompetens att på egen hand besluta, riksdagens medverkan bör anses erforderlig.

Regeln, att Kungl. Maj:t icke äger pålägga den enskilde organverksamhet för det allmännas räkning, där uppgiften icke kan fyllas utan att hans förvärvsverksamhet lider nämnvärd inskränkning, har också en förklaring däri, att dylika medborgerliga förtroendeuppdrag, kommunala eller lokalt statliga, i princip äro oavlönade. Detta innebär icke, att ersättningar ej kunna utbetalas, ja ej ens att ersättning icke kan vara i lag stadgad, utan allénast, att uppdragets innehavare icke äger ett civilrättsligt anspråk på ersättning i förhållande till arbetsprestationens värde, och att alltså varken kommunen, om fråga är om ett dess organ, eller staten, om organet är lokalt för kommunen såsom förvaltningsdistrikt, äro pliktiga att bevilja anslag för ändamålet, så framt detta icke är i lag eller författning stadgat, varvid då, så vitt kommun angår, skyldigheten måste vara i av statsmakterna gemensamt stiftad lag föreskriven.¹

¹ En annan mening uttalades av justitieombudsmannen i ett utlåtande 1918 angående felaktigt förfarande genom indragning av s. k. påbrödskort. Ucklums kommun i Göteborgs och Bohus län hade först beviljat ordföranden i livsmedelsnämnden en ersättning med 50 kronor för månad. Sedermera hade en ordförandens begäran om ersättning för befattningen av kommunalstämman avslagits. I 1917 års förordning angående lokala myndigheter för livsmedelsregleringen fanns ett stadgande av innehåll, att »angående bidrag av statsmedel till beredande av ersättning för livsmedelsnämndernas arbete» skulle »Konungen framdeles förordna». I folkhushållningskommissionens instruktion för livsmedelsnämnderna uttalades, att kommunerna vore skyldiga anslå medel till nämndernas utgifter, bland vilka angåvos arvoden till nämndens ordförande och ledamöter. Anslag till statsbidrag till kommunernas kostnader i samband med livsmedelsregleringens genomförande blev ock av 1918 års riksdag beviljat. (Kungl. br. 12 juli 1918, jfr kungl. prop. 438/1918.) Enligt kommissionens me-

Delegationsrätten.

Den makt, som efter vad ovan sagts tillkommer Kungl. Maj:t, äger regeringen delegera till underordnade myndigheter. Någon som helst annan inskränkning i denna delegationsmakt än att den icke får stå i strid med grundlag eller lag finnes icke.¹ En sådan delegation förekommer också i stor utsträckning. Sålunda äger KB utfärda politiförordningar av olika slag, och en omfattande förordningsmakt inom ordnings-, byggnads-, brand- och hälsovårdsväsendena är tillerkänd kommunerna och KB gemensamt. Exempel på en vidsträckt delegation lämnar krigstiden, då kommissionerna erhöles generella fullmakter att å Kungl. Maj:ts vägnar besluta i fråga om de olika livsmedels- och förnödenhetsregleringarnas genomförande. Verkan av dylika delegationer till underordnade myndigheter är, att dessa inom ramen för bemyndigandet äga besluta med den befogenhet, som eljest tillkommer regeringen; däremot medför delegationen icke en överflyttning av det konstitutionella ansvaret för förordningsmaktens handhavande från Kungl. Maj:t till myndigheten, utan detta ansvar bäres alltfört av regeringen, vilken följaktligen jämväl ansvarar för sådana grundlagsstridiga förordningar, som den bemyndigat det underordnade organet att utfärda.

Statsmyndigheternas maktmedel.

Då förpliktelser att omhändehava en viss förvaltningsverksamhet eller att bestrida kostnaderna för sådan verksamhet genom författningar åläggas kommunerna, pläga bestämmelserna om skyldigheterna icke garanteras av några stadganden, huru förfaras skall, därest en kommun icke skulle ställa sig författningen till efterrättelse. Undantagsvis kan visserligen detta vara fallet. Så stadgas i lagen den 6 juni 1925 om polisväsendet i riket, 14: 1 §, att, därest KB finner, att avlöning, pension, familjeunderstöd eller begravningshjälp av polisdistrikt eller landsting bestämts till lägre belopp än som kan anses skäligt eller att polisdistrikt eller landsting eljest uppenbarligen åsidosätter sina åligganden enligt polislagen, och

¹ Thulin, a. a., sid. 203 ff., Malmgren, Sveriges författning, I: 1, sid. 98.

att vidtaga en viss åtgärd, med eller utan angivande av den tid, inom vilken detta skall hava skett. Såsom exempel på dylika beslut må nämnas, att Vara köping 1915 av vederhörande KB »förelades» vidtaga vissa reningsåtgärder för kloakvatten,¹ att Eslövs stad 1917 »ålades», att inom viss tid hava anordnat och igångsatt ett fullt effektivt reningsverk,² och att Höganäs municipalsamhälle 1924 »förständigades» att inom viss tid hava ordnat latrinrenhållningen i överensstämmelse med hälsovårdsstadgans föreskrifter.³

KB:s beslut i dessa fall innebära realiter en erinran till kommunen om dennas skyldigheter; men fullgörandet beror av senare, av kommunen fattat beslut. Stundom förekommer emellertid en kraftigare form, i det uppsiktsmyndigheten »förordnar», d. v. s. sätter sitt eget beslut i stället för det, som kommunalrepresentationen fattat, med den verkan att det blir detta uppsiktsmyndighetens beslut, som det kommunala verkställighetsorganet har att ställa sig till efterrättelse. Bemyndigande härtill lämnas, såsom förut nämnts, KB i 1925 års polislag. Även utan sådan autorisation har emellertid i praxis förekommit fall, där KB »ålagt» kommun »att tillsvidare och intill dess annorlunda kunde varda bestämt till [fjärdingsmannen] P. utgiva en avlöning av 800 kr.»,⁴ eller där KB »förordnat», att klagandena »skulle vara berättigade att åtnjuta dyrtidstillägg» efter vissa grunder;⁵ i viss mån kan hit även anses höra det fall, där KB »förpliktigt» en stad att utgiva ett visst belopp.⁶

Ehuru det lärer får anses principiellt strida mot vår kommunalrätts grundprinciper, att statlig myndighet sätter sitt beslut i stället för ett av kommunalrepresentationen fattat,⁷ kan det givetvis i särskilda fall, där det nya beslutet laglikmätigt icke kan bliva mer än ett,

¹ Jfr RÅ not S 149/1922.

² RÅ not C 79/1917, jfr även föregående rättsfall och not S 81/1925.

³ RÅ not S 139/1924, jfr not S 178/1928, ävensom ref. 71/1923 och 50/1927, i vilka senare fall KB:s beslut av särskild anledning undanröjdes.

⁴ RÅ not S 141/1925, jfr not S 287/1921, 42 och 215/1923, 88/1924 ävensom ref. 19/1923.

⁵ RÅ ref. 64/1921.

⁶ RÅ ref. 28/1926, jfr not S 48/1925.

⁷ Bet. rör. kommunalstyr. 1859, sid. XXIX f., Hagman, Sveriges kommunal-lagar, 2:a uppl., sid. 210 f.

maktmedel även utan stöd av särskild föreskrift kan icke heller betvivlas, givetvis så framt icke »någon lagbestämmelse säger eller förutsätter, att medlet icke får anlitas».¹

Slutligen kan såsom motivmedel till föreläggande fogas vite. Befogenhet härtill äger KB jämlikt § 10 i 1855 års landshövdingeinstruktion, vilket stadgande fortfarande gäller. Enligt övergångsbestämmelserna i 1918 års landshövdingeinstruktion skall nämligen ifrågavarande paragraf, i vad den innefattar befogenhet för länsstyrelse att i angivna fall stadga erforderliga viten, tills vidare äga tillämpning. Den tidigare instruktionen ålade KB att vidtaga erforderliga åtgärder till upprätthållande av allmän ordning och säkerhet, med rätt för KB, »att, för handhavande härav, uti sådana fall, där ansvar icke är i lag bestämt, stadga erforderliga viten». Dylika vitesförelägganden hava i en mängd fall riktats mot såväl städer och köpingar som landskommuner och municipalsamhällen.² Om förelagt vite ej medför åtgärd, kan KB söka genom förhöjda viten åstadkomma rättelse.³

Det synes med skäl kunna framhållas, att åtgärden att förelägga en kommun ett vite knappast är tillfredsställande. Den felande är ju icke kommunen utan det organ, som å kommunens vägnar har att i förevarande ärende besluta. Det borde därför vara naturligare, att vitesföreläggandet riktades mot det kommunala organets ledamöter, på samma sätt som förhållandet vanligen är, när dylikt föreläggande gives ett bolag eller en förening, nämligen i form av vite för en var av styrelsens ledamöter.⁴ Det har visserligen i praxis förekommit, att vitesföreläggandet riktats mot en kommunal

¹ Malmgren, i Lärobok i rättskunskap, II, sid. 71.

² RÅ ref. 34/1917 (Gränna, 200 kr.), ref. 27/1920 (Strömstad, 200 kr.), not S 2/1922 (Växjö, 3,000 kr.), S 185/1924 (Skövde, 3,000 + 1,000 kr.), S 46/1926 (Hässleholm, 1,000 kr.), S 177/1928 (Nässjö, 500 kr.), jfr ref. 18/1924 — not C 17/1920 (Vara, 500 kr.), — ref. 40/1916 (Ovansjö, 300 kr.), jfr not S 135/1921 — ref. 25/1910 (Sävsjö, 200 kr.), not S 197/1923 (Ryd, 300 kr.).

³ RÅ not S 104/1922 (Vaggeryd först 500 kr., sedan 1,000 kr.).

⁴ Se t. ex. RÅ ref. 43/1911, 12/1913, 17/1915 m. fl. I några fall förekomma dock vitesföreläggande riktade mot bolag, såsom i RÅ not C 14/1919, 48/1920, 139/1920, S 208/1921 och 181/1928, eller mot »styrelsen» såsom i RÅ not S 34/1928.

gripen i städernas gemensamma privilegier, kan följaktligen för densamma privilegieskydd påstås. Då emellertid ändring eller upphävande av dessa privilegier kan ske »genom Konungens och riksdagens sammanstående beslut», innebär stadgandet icke någon inskränkning i statsmakternas gemensamma beslutanderätt. En ny författning upphäver automatiskt privilegierna i den mån de stå i strid mot densamma.¹

Visserligen skulle en sådan begränsning i statsmakternas kompetens kunna antagas ligga i den omständigheten, att kommunerna på sätt ovan angivits måste anses såsom jämväl privata rättssubjekt. Därav följer emellertid allenast, att kommunerna med avseende å sin egendom kunna göra anspråk på samma hänsyn från statsmakternas sida, som övriga enskilda subjekt.² Vad dylika hänsyn bjuder beror emellertid av vad allmänna rättsgrundsatser kunna anses innehålla. Men detta kan enligt vår rätt icke avgöras av andra än statsmakterna själva, och avvikelser från dessa grundsatser kan i vissa lägen för staten vara en oundgänglighet. Den hänsyn, på vilken kommunerna såsom ekonomiska subjekt kunna göra anspråk, kan dock icke åberopas såsom skäl mot åläggande av nya förvaltningsuppgifter, därest kommunerna då äga laglig möjlighet att genom beskattningsmaktens anlitande anskaffa för uppgiftens mötande erforderliga medel.

Såsom av det anförda framgår blir spörsmålet, huruvida en viss lagstiftningsakt skall kunna av statsmakterna vidtagas eller icke, en fråga av politisk, icke av juridisk natur och torde följaktligen ligga utom denna uppsats ram.

¹ Sundberg, Den svenska stapelstadsrätten, sid. 434 ff.

² Ib. sid. 452 ff.

Udfra den ortodokse Kreditopfattelse kom man til det ortodokse Likviditetsbegreb, der i det korte, selvlikviderende Laan, i første Række Handelsvexlen, saa det Anlæg, der skulde sikre Likviditeten; i vor Tid, hvor Bankernes Anlæg i høj Grad præges af lange Anlæg, bliver Modstriden til den ortodokse Likviditetsopfattelse aabenbar — og dog bevarer Bankerne deres Likviditet. Man er derfor kommet ind paa Opstillingen af et andet Likviditetsbegreb, idet man har spurgt, hvorigennem da Bankerne bevarer Likviditeten, naar det ikke er gennem Anlæggenes Selvlikvidering; man har fundet, at det sker ved Salg af Anlæg til andre Banker, — det er shiftability-Teorien; saaledes støtter den ene Bank sig til den anden, og derigennem muliggøres det for den enkelte Bank at bevare sin Likviditet; man naar ganske vist ikke derved til, at Banksystemet som Helhed holder sig likvidt, men, hævder man, dette naas ej heller ved den ortodokse Lære, idet man har set, hvorledes Bankerne trods selvlikviderende Anlæg ofte er blevet illikvide.

Man faar saaledes to Likviditetsopfattelser; den ortodokse, der hævder, at Likviditeten naas gennem Selvlikvidering af en Banks Anlæg, og shiftability-Teorien, der hævder, at Likviditeten opnaas ved at den ene Bank støtter sig til den anden over Salg af sine Anlæg. Af to forskellige Tider og af to forskellige Synspunkter er disse Opfattelser fremgaaet; den ortodokse Teori tænker sig den enkelte Bank, der maa finde Likviditeten i sig selv, medens den sidste Teori forudsætter en Flerhed af Banker, eventuelt et Marked, hvortil den enkelte Bank kan støtte sig. Men yderligere vil man se, at, medens den ortodokse Opfattelse gaar udfra, at Banken skal opløses og forsvinde, d. v. s. Bankkrediten ophøre, gaar shiftability-Teorien udfra, at det forhaandenværende Kreditvolumen bevares ret uforandret, og at det ved Tab af Likviditeten kun drejer sig om, at den enkelte Bank er kommet ud af Kontakt i sin Kreditgivning med andre konkurrerende Banker; saaledes bliver denne sidste Opfattelse en Anvendelse af den kendte Lære om, hvorledes Giropenge virker som Kreditomsætningsmiddel, hvor en Flerhed af Banker findes, medens den ortodokse Lære utvivlsomt maa søge sin Rod i Diskussionen om den monopoliserede Seddelbank.

Som nævnt er den ortodokse Likviditetsopfattelse en Konsekvens af den ortodokse Kreditteori, og det havde derfor været naturligt,

Pengemængdes større Omløbshastighed, for hvilken der imidlertid synes at være ret snævre Grænser. Har man i Bankkrediten derfor det fuldkomne elastiske Omsætningsmiddel, vil hverken Rente eller Prisniveau kunne undergaa Ændringer som Følge af Mangel paa Betalingsmidler eller omvendt Overflod paa disse; men dette sidste Forhold er gennemgaaende af mindre Interesse, og i det følgende skal derfor Elasticitetsbegrebet kun omhandles udfra det Synspunkt, at Bankomsætningsmidlerne tillader at imødekomme Krav om øgede Omløbsmidler.

Udgangspunktet for Betragtningen af Bankomsætningsmidlernes Elasticitet er at finde i Diskussionen for et Aarhundrede siden i England, da man drøftede Banksedlernes Forhold til Guldomløbet; det er denne Diskussion, der er kommet til at præge Opfattelsen af Bankkredit overhovedet, ogsaa af Giropenge. Baa'de den ene og den anden af de da fremkomne Anskuelse, saavel currency-Teorien som banking-principle, gik ud fra, at Guldfoden var den rette; Diskussionen stod om, hvorvidt Bankkrediten var elastisk eller ej, idet Tilhængerne af banking-principle hævdede, at, da Bankkrediten var elastisk, lodes Prisgrundlaget urørt, og man tør sige, at den Anskuelse, der her kom frem, i det store og hele anerkendtes i den følgende Tid, omend med betydningsfulde Modifikationer.

Den Opfattelse af Bankkredit, banking-principle hævdede, at man heri havde et elastisk Omsætningsmiddel, der derfor ikke kunde virke prisbestemmende, lever stadig hos amerikanske Forfattere som Laughlin, Benjamin Anderson og andre, der netop gør gældende, at rigtig anvendt vil Bankkrediten ikke øve nogen prisbestemmende Indflydelse; Laughlins bekendte Sondring mellem normal og abnormal credit peger herpaa. Nu ved jeg vel, at disse Forfattere selv nævner, hvor vanskeligt det er i Praxis at sondre mellem disse to Former for Kredit, men jeg anfører disse Forfattere, fordi deres Opfattelse forekommer mig godt at illustrere, hvorledes endnu det fuldkomne Elasticitetsbegreb stadig lever, ti deres normal credit er blot Udtryk for en Kreditskabelse, der ikke indvirker paa Prisniveauet, medens abnormal credit gør det.

Almindeligvis har man dog i vore Dage søgt at forene currency-Teoriens Lærdomme om Bankkreditens prisinfluerende Virkning med banking-principle's Synspunkt, idet man har forladt det fuld-

Det er vanskeligt at bestemme dette ufuldkomne Elasticitetsbegreb, idet de forskellige Forfattere sædvanligt udtrykker deres Mening herom i vage Vendinger. Med alt muligt Forbehold tror jeg dog, at man kan bestemme den gængse, uklare Opfattelse af Elasticiteten derhen, at Bankkrediten som saadan i og for sig er elastisk, idet man her, i Modsætning til Guldets, hvor man er henvist til den forhaandenværende Mængde, der kun kan strækkes længere ved en Reaktion i Prisniveauet, saa at sige kan skabe Omsætningsmidler uden Stof. Saaledes opfattet — og at dette er, det tilgrundliggende Synspunkt, der i mangt og meget spiller ind paa det gængse Elasticitetsbegreb, nærer jeg ingen Tvivl om — er Elasticiteten imidlertid blot af principiel Karakter; der siges dermed kun, at Bankkrediten efter sit Væsen er elastisk i Modsætning til Guldets, men derimod intet om, hvorvidt Bankkrediten ogsaa i Praxis er elastisk. Den gængse Opfattelse af Bankkreditens Virkning paa Omsætningen gaar som bekendt ud paa, at Virkningen afhænger af Diskontoen; da Bankkredit udgives til Laans, bliver den Rente, Bankerne beregner sig for deres Kredit, og dens Forhold til den naturlige Rente afgørende; vil man give den bagomliggende Betragtning Udtryk, kan man gaa ud fra en Normalrente paa Kapitalmarkedet og en hertil svarende Normaldiskonto paa Pengemarkedet, fremgaaet af oprindelig Rente og Opsparing.

Er Bankkrediten elastisk, maa det altsaa være saaledes, at til trods for en stigende Omsætning vil det lykkes Bankerne at holde Normaldiskontoen, idet jo kun da Elasticiteten vil kunne komme frem. Men dette forudsætter, at Bankernes Diskonto ligger paa Normalen og at den fastsættes efter denne og ikke efter Bankernes Kasse; vi skal siden se, hvorledes dette Moment spiller ind ved Forlangendet om, at Bankkrediten kun anvendes paa Pengemarkedet, idet man aabenbart mener, at, da Pengemarkedets Rente i det lange Løb bestemmes af Kapitalmarkedets Normalrente, vil den Omstændighed, at Bankdiskontoen bestemmes af Bankernes Likviditet, i det lange Løb ikke kunne øve nogen Indflydelse, saa at der deri skal ligge en Garanti for, at Bankkrediten kommer til at virke elastisk; hertil vil vi dog vende tilbage i det følgende.

Tænker vi os et Samfund i Ligevægt, hvor der samtidig sker en Ændring i Befolkningens Sædvaner med Hensyn til Brugen af Be-

være en Forbindelse mellem Faktorerne i den omvendte Orden, men dette lader sig ikke tænke. — Naar vi er gaaet udfra Begrebet Normalrente og Normaldiskonto, betyder dette en Laanrente, der bestemmes af Opsparing og oprindelig Rente; men man kan spørge, om det i og for sig er tilstrækkeligt til Undersøgelse af Elasticitetsbegrebet at gaa ud fra Normalrenten som Konstant. Man kan ganske vist meget vel tænke sig, at tiltrods for Omsætningens eller Befolkningens Voxen Opsparing og Muligheder for Kapitalanvendelse gaar Haand i Haand, saa at Normalrenten holder sig uforandret, og Udgangspunktet maa ogsaa forsaavidt siges at være det rette, for kun gennem Variationen fra Normalrenten skulde Elasticitetsbegrebet forstaas. Men dette udelukker selvsagt ikke den Paastand, at, da der kun gennem en Ændring af Omsætningens Størrelse vil kunne være Tale om, hvorvidt Elasticitet eksisterer eller ej, maa Elasticitetsbegrebet ses og kan kun forstaas gennem en samtidig Forskydning af Normalrenten. Da vi som Prøve for Elasticitet har fremdraget en stigende Omsætning, ligger det nær at antage, at under voxende Omsætning Normalrenten forskyder sig opefter, hvorfor Prisniveauet vil tendere nedefter; ogsaa i dette Tilfælde vil det imidlertid ses, at der i og for sig intet er, der kan berettige til at vente, at Bankkrediten udvikler en modgaaende Tendens.

Er det da saaledes, at man i den stigende Brug af Bankomsætningsmidler ned gennem Tiderne maa finde Aarsagen til den stigende Omsætning til uforandret eller stigende Prisniveau, kan man ej heller tale om, at Bankkrediten er elastisk. Jeg skulde tro, at den Elasticitet, man sædvanlig tænker paa, fremkommer paa en ganske anden Maade. Naar f. Ex. under Sæson- saavel som under Konjunkturvariationen Bankerne midlertidig nøjes med mindre Kasse, er det rigtigt, at Bankkrediten virker elastisk, men Elasticiteten fremkommer her paa en ganske anden Maade, nemlig gennem Bankernes mer eller mindre bevidste Beslutning om at nøjes med mindre Kasse. Har man hidtil holdt en 10%’s Dækning af Kreditmidlerne med Mønt, vil et midlertidigt Behov for øgede Omsætningsmidler kunne imødekommes ved en mindre Kasse, hvad enten saa denne fremkommer ved, at Kassen absolut aftager eller ved at de Kreditmidler, der dækkes med Kassen, voxer ekstraordinært stærkt. Hvad Konjunkturen angaar, vil den jo vise sig først paa den ene

ningen, om man ikke, hvad der naturligtvis er rigtigt, søger tilbage til den bagomliggende Variation i den oprindelige Rente.

Om det er en Følelse af, at man vanskelig forstaar Elasticitetsbegrebet, naar man skyder Rente ind og lader Diskontoens Afvigelse fra Normaldiskonto være afhængig af den større eller mindre Brug af Bankkredit i Sammenligning med Mønt, som har bevirket at den gængse Elasticitetsopfattelse endnu har en Streng paa Bue, skal jeg ikke kunne sige; men, som allerede nævnt, er det efter den almindelig herskende Teori saaledes, at Bankkrediten ikke bør anvendes paa Kapitalmarkedet, men kun paa Pengemarkedet, idet man aabenbart derigennem mener at sikre Elasticiteten, fordi i saa Fald Bankkrediten kun kan virke som Omsætningsmiddel. Det er imidlertid ikke klart, hvorvidt man herved tænker sig, at da Bankkrediten er et elastisk Omsætningsmiddel, hvorfor det hører hjemme paa Pengemarkedet, bør Bankerne kun give Kredit paa Pengemarkedet, fordi dermed Bankkrediten kun virker som Omsætningsmiddel, saa at derved Likviditeten for Bankerne bevares, eller om man ikke tillige tænker sig det omvendte Forhold, d. v. s. at Bankerne kun bør optræde som Laangivere med deres Omsætningsmiddel paa Pengemarkedet, idet derved Bankkreditens Elasticitet bevares. Denne sidste Opfattelse, og mulig ogsaa den første, gaar ud fra, at paa Pengemarkedet omsættes kun Omsætningsmidler, medens det paa Kapitalmarkedet er Opsparing, der efterspørges og udbydes; benyttes derfor Bankkrediten ikke paa Kapitalmarkedet, men kun paa Pengemarkedet, maa det være selve Omsættningens varierende Størrelse, der bestemmer Bankkrediten, og derigennem bevarer man m. a. O. Elasticiteten. Bakom ligger der utvivlsomt følgende Betragtning: Landets Normalrente aflæses man af Kapitalmarkedet, og, under Ligevægt, vil Diskontoen bevæge sig herom; kommer derfor Bankkrediten ikke paa Kapitalmarkedet, kan en Ændring af Kapitalmarkedets Rente ikke foraarsages af Bankkrediten, men af reale Forhold, og dermed er Elasticiteten bevaret. — Naar Bankkrediten saaledes kommer til Verden samtidigt med at der indsættes flere Goder i Omsætningen eller forsvinder derfra — og det maa den jo gøre, om den kun udlaaner paa Pengemarkedet og der paa dette kun omsættes Omsætningsmidler — kommer Elasticiteten dermed frem, selvom man ikke kan se bort

forøger sine Varelagre, og, naar saa hertil kommer, at Prolongation spiller en betydningsfuld Rolle indenfor Vexelomsætningen, synes det mærkværdigt, at man paa denne Maade i Varevexlens Diskontering vil se en vis Elasticitet sikret. Naar Vexlen ikke desto mindre spiller en saa betydningsfuld Rolle indenfor Bankkrediten, som Tilfældet er, saa skyldes det vel i første Række, at denne Laaneform engang er blevet knæsat af Teorien som den rette, dels at Vexelformen frembyder mange Fordele i retlig Henseende. Men for den økonomiske Betragtning maa det afgørende være, at den er selvlividerende, saa at den Bank, der anlægger i Vexler, faar sin Kredit frigjort forholdsvis hurtigt; det afhænger her som paa andre Omraader af den fremtidige Prisudvikling. Ser man derfor, da Varevexlen skal være Grundlaget for Bankkrediten, Elasticiteten i Forhold til Varevexlen, og jeg maa mene, at dette kun er naturligt, vil man ogsaa her finde et Spekulationsmoment, en Forventning om en fremtidig Prisudvikling som bestemmende for Omsætningens Omfang. Mulig vil dette Moment særlig træde frem, om vi gaar over til at behandle det Forhold, at en stigende Omsætning paa Kapitalmarkedet saavel som en stigende Omsætning af fastgjort Kapital kan gøre Krav paa stigende Bankkredit, ligesaavel som en stigende Omsætning af ikke-fastgjorte, men mer eller mindre konsummodne Varer.

I og for sig vil Overgangen til Kapitalmarkedet af Opsparing ikke kunne lægge Beslag paa en Øgning af Omsætningsmidler; gaar man ud fra, at Opsparingen sker paa Konto i Banken eller i en Sparekasse, der igen indsætter sine Midler i Banken, vil altsaa enhver Opsparing i det Samfund, hvori den sker i Penge, vise sig paa Bankkonto. Bestemmer denne Opsparing sig til at gaa over paa Kapitalmarkedet, frigøres derved Bankkredit, om det drejer sig om en ny Fastgørelse, idet, om f. Ex. et Obligationslaan optages i en Nybygning; saa vil det her fastgjorte varige Gode, der i denne Henseende maa sammenstilles med det varige Kapitalgode, bevirke, at den Bankkredit, der er anvendt til Opførelsen af Huset, til Købet eller Produktionen af Mursten o. s. v., frigøres; i samme Grad Overgangen til Kapitalmarkedet finder Sted, maa Bankkredit frigøres og Bankbalancerne gaa ned. Dette gælder naturligvis kun Samfundet som Helhed, ikke den enkelte Bank.

saa er dette og maa dette i langt mindre Grad være Tilfældet, naar det drejer sig om Vexler mod Kapitalgoder, idet de Vilkaar, Produktionen er underkastet under Konjunkturen, maa føre med sig, at Selvlikvidation vanskeligere kan indtræffe. Selvom derfor Varevexlen er trukket for Varer in process of sale, maa Konjunkturen gøre, at der for den diskonterende Bank kan blive Tale om en Prisrisiko eller en Ikke-Selvlikvidation.

Naar man sætter Skellet mellem Penge- og Kapitalmarked og drager saa vidtgaaende Slutninger heraf, som Tilfældet er, betinges dette selvsagt af Ønsket om at forstaa den Varebevægelse, der ligger bag. Man antager, at Pengemarkedets Kredit beslaglægges udelukkende for Omsætningskredit, for at føre Varer videre i Salget, og at Kapitalmarkedet paa sin Side beslaglægges, hvor der er Tale om Fastgørelse af Goder til videre Produktion. Selvom man er klar over, at Selvlikvideringen af Varevexlen, ikke mindst for Kapitalgodet, bliver meget problematisk, saa holder man dog fast ved Skellet, og hævder, at om en Bank yder sin Kredit paa Kapitalmarkedet, investerer den Kapital og Banken handler forkert. Men hvorfor? Er det af Hensyn til Samfundet eller af Hensyn til Banken selv? Det er to forskellige Ting. Naar Kapitalmarkedet dannes, faar Krav paa den fremtidige Ydelse, Produktionen kan give, en selvstændig Værdi, saa at for den Bank, der køber en saadan Aktie eller Obligation, er det ikke den fastgjordte Kapitals fremtidige Amortisering ved fortsat Produktion, men Papirets fremtidige Renteafkast eller fremtidige Prisudvikling, der bliver afgørende. Med Kapitalmarkedets Fremkomst skifter hele Forholdet Karakter, og for den enkelte Bank former Spørgsmaalet om Bankkreditens Anvendelse sig derhen, om det er Pengemarkedet eller Kapitalmarkedet, der giver de største Rentemuligheder. Sammenligningen bør i Virkeligheden ske ved, at Kapitalmarkedet stilles op overfor et Pengemarked og de Anlæg, dette byder, medens man er altfor tilbøjelig til i denne Henseende at identificere en Kundekredit i Form af Varevexler med Pengemarkedet. Dette turde være mindre rigtigt, og Vexelmarkedets Udvikling viser, hvorledes det maa være saa som saa med Kundeexlens Selvlikvidering; Udviklingen af et Pengemarked peger henimod, at Varevexlen ikke er tilstrækkelig selvlikvid. — Et ganske andet Spørgsmaal er det, hvorvidt Bankerne

Forhold til Produktiviteten eller hvorledes nu Maalet nærmere stilles op for Kreditpolitiken. Man er derfor kommet langt bort fra Elasticiteten og den rette Anvendelse af Bankkredit, saaledes som Konsekvensen ogsaa maa blive af en Betragtning af hele Udviklingen og den stærkere og stærkere Brug af Kreditomsætningsmidler og derigennem en Inddragning af videre og videre Befolkningskredse i Omsætningsøkonomien.

Lader man Bankkrediten indgaa som en prisbestemmende Faktor, vil Spørgsmaalet om Likviditeten opløse sig i et Spørgsmaal om Prissvingninger. Derigennem kommer man til, at Bankerne holder sig likvide, om deres Laangivning er saaledes, at de altid vil være dækket mod Prissvingninger. Ligesom man i Virkeligheden ved Varevexlen regner med, at der altid vil være Købere i Markedet for den bagomliggende Vare, selv til lavere Priser, vil det samme være Tilfældet, om Bankkrediten anvendes paa Kapitalmarkedet. Endnu tydeligere træder dette frem, naar man betragter Bankkreditens Anvendelse paa Pengemarkedet i snævrere Forstand, Købet og Salget af Varevexler. —

Det har ikke været Meningen her at ville give nogen udtømmende Redegørelse for de mange Spørgsmaal, der knytter sig til det meget komplicerede Spørgsmaal om Bankkredit. Ej heller at give den Kreditteori, der maa begrunde shiftability-Principet, men fortrinsvis at paavise nogle Meningsløsheder i den herskende uklare Opfattelse af Bankkreditens Elasticitetsbegreb, hvorved man nærmer sig en Kreditopfattelse, der kan anvendes til Begrundelse af shiftability-Principet, der endnu venter paa at blive en Teori om Bankkredit.

blivit, torde huvudsakligen ha berott på inrikespolitiska och inter-sydamerikanska motsättningar. Peru har t. ex. hållit sig borta på grund av, att det ej lyckats intressera Folkförbundet för vissa stridigheter, som det haft med Chile (tvisterna om Tacna och Arica),¹ men sedan dessa nu genom överenskommelser direkt mellan de båda tvistande parterna lösts, så har Peru återvänt till Genève.²

Beträffande representationen i övrigt må nämnas, att 23 utrikesministrar uppträdde personligen som sina resp. hemlands delegerade. Praktiskt taget samtliga europeiska förbundsmedlemmar, med undantag av de två stora sydeuropeiska diktaturerna och ett par andra stater, läto sig företrädas av den främste ledaren av utrikesärendena, ett förhållande, som tillräckligt vittnar om den betydelse utrikesledningarna tillmätta förhandlingarna i Genève. De utom-europeiska medlemmarna hindras givetvis av rent geografiska förhållanden att på samma sätt sända sina utrikesministrar. För Storbritannien och Danmark hade även premiärministrarna tillstädeskommit, för Frankrikes, Norges och Litauens del voro utrikes- och premiärministrarna samma person. I allt voro 6 kabinettschefer närvarande, nämligen förutom de fem redan nämnda även Luxemburgs.

Vidare kan antecknas, att Indien för första gången fått en indier såsom delegationschef nämligen medlemmen av vicekonungens av Indien exekutivråd Sir Muhammed Häbibulla. Förra året fanns visserligen, såsom även tidigare varit vanligt, flera indier med i delegationen och den främste av dessa höll ett långt anförande under generaldebatten, det enda som sådes under denna fråndan indiska representationens sida; men så fort det var fråga om

¹ Jfr ett anförande av delegeraden för Peru, Cornejo, under årets 4:de plenarsammanträde.

² Latin-Amerikas förhållande till Folkförbundet kan i allmänhet karakteriseras såsom tämligen labilt, vilket väl får sättas i samband med dess ställning, politiskt sett, mellan Washington och Genève. En granskning av förteckningarna över närvarande och frånvarande medlemmar vid de olika assembléerna visar också, att de som vid något eller några tillfällen varit orepresenterade, samtliga tillhöra det latinska Amerika. Följande stater ha uteblivit från förbunds församlingens möten: Argentina under alla förbunds församlingar 1921—1929; 1928 hade det dock sänt en »observatör»; Bolivia 1923—1928; Guatemala 1921, 1923; Honduras 1920—1922, 1924—1928; Haiti den extra sessionen i febr. 1926; Nicaragua 1921—1923, Panama den extra sessionen i febr. 1926; Peru 1921, 1924—1928; San Salvador 1921, 1922. Costa Rica var frånvarande 1925, anmälde i dec. s. å. sitt utträde, men då förbundspakten stadgar två års uppsägningstid, kunde det först den 1 jan. 1927 lämna Förbundet och upptogs följaktligen såsom frånvarande medlem under mellantiden. I samband med krisen under det extra mötet 1926 (ang. Tysklands upptagande i N. F. och rådsplatsernas fördelning) anmälde Brasilien och Spanien sitt utträde och uteblevo sedan 1926 och 1927, varefter Brasilien fullföljde sin tillkännagivna avsikt, under det att Spanien i sista stund återtog sin utträdesanmälan. I detta sammanhang kan även nämnas: att Chile flera gånger antytt — inofficiellt — att det vid sitt rådsmandats slut, 1929, ämnade lämna Förbundet. Detta har dock ej skett.

frågan stod och stampade nästan på samma punkt nu som 1924 och uttalade sig även i andra avseenden med en viss skepsis. Också från andra håll kom det en och annan erinran.

Sålunda voro minoritetsfrågorna i allmänhet samt dessas behandling i rådet föremål för anmärkningar, bl. a. från österrikisk och framför allt från tysk sida. Stresemann,¹ som redan tidigare i rådet tagit initiativ till förändringar härutinnan, uttalade visserligen sin tillfredsställelse med de reformer i tillvägagångssättet, vilka nu införts i rådet, men förklarade likväl, att alla de krav, som den tyska regeringen ansett sig nödsakad att framlägga, ännu långt ifrån voro tillgodosedda. Givetvis fann den hittills tillämpade ordningen också sina försvarare. Som sådana uppträdde Adacti (Japan) och den rumäniske utrikesministern Mironesco. Den polska delegationen, som ju lika väl som den rumäniska kan ha ett visst intresse av att minoritetsfrågorna i största möjliga utsträckning tigas ihjäl, och som i rådet varit motståndare till de tyska och canadensiska reformförslagen, yttrade sig däremot ej i frågan.

Givetvis blev den omedelbart förut avslutade Haagkonferensen vid flera tillfällen omnämnd — inte minst av Englands, Frankrikes och Tysklands talesmän, men detta skedde endast för att talarna skulle få konstatera sin tillfredsställelse över, att krisen kunnat övervinnas, hur hotande den än för ett ögonblick sett ut.

En annan fråga, som i likhet med skadeståndsfrågan fångat hela världens intresse men som formellt sett hör under Folkförbundets handläggning, är avrustningsfrågan (art. 8 i pakten), även om de viktigaste förhandlingarna i denna föras utanför Nationernas förbund. Att denna likväl blev föremål för utläggningar under generaldebatten är helt naturligt. Redan den förste talaren härunder, Mac Donald, ägnade en stor del av sitt anförande åt detta ämne.² Han förklarade sig anse, att en av krigsriskerna låge i den omständigheten att praktiskt taget alla stater vore för starkt rustade. Den brittiska regeringen ville därför, sade han, göra allt, som stode i dess förmåga för att påskynda förberedelserna för den internationella nedrustningskonferensen, och den viktigaste och närmaste uppgiften i detta avseende ansåge han vara en överenskommelse mellan Förenade staterna och Storbritannien beträffande deras inbördes förhållande. Denna uppgörelse, som vore nära förestående, hoppades han skulle bereda väg för sammankallandet av en fem-maktskonferens om nedrustning till sjöss. Dessa meddelanden, som togtogs med stort bifall och som ju visat sig innefatta den nuvarande brittiska regeringens aktionsprogram i denna fråga, berördes natur-

¹ Nionde plenarsammanträdet.

² Tredje plenarsammanträdet. Mac Donalds och övriga engelska samt de tyska, franska, finländska och skandinaviska delegaternas anföranden i generaldebatten finnas översatta och utgivna av »informationsbyrån för fredsfrågor och internationellt samarbete» under titeln: »Tal under Nationernas förbunds församlings tionde ordinarie möte i Genève september 1929», Sthlm, Bonniers förlag, 1930.

bestämmelserna i art. 36.¹ Han behövde alltså ej nöja sig, som övriga talare, med att deklarerera att det skulle ske senare.

Artikel 36 i domstolsstatuterna innehåller bl. a., att varje stat kan genom en särskild, med eller utan inskränkande förbehåll avgiven, deklaration förklara sig erkänna domstolen som behörig i rättstvister, som avse tolkningen av fördrag etc., utan att mål av denna beskaffenhet för varje särskilt fall underställas densamma av parterna. Denna bestämmelse, den fakultativa klausulen, hade tidigare antagits av följande stater²: Abessinien, Belgien, Bulgarien, Danmark, Estland, Finland, Haiti, Nederländerna, Norge, Panama, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland, Ungern, Uruguay och Österrike. Dessutom hade Frankrike under förbehåll för Genève-protokollets ikraftträdande också anslutit sig, men då detta villkor ej uppfyllts, hade givetvis i realiteten Frankrike ej tillhört de stater, som förpliktat sig enl. art. 36. Under september-sessionens lopp undertecknades nu med förbehåll för ratifikation (utom beträffande Grekland) den fakultativa klausulen av följande: England jämte de sex dominions Australien, Kanada, Indien, Irland, Nya Zeeland och Sydafrikanska unionen samt av Frankrike, Grekland, Italien, Lettland, Nicaragua, Peru, Siam och Tjeckoslovakien. För några år sedan hade Brasilien förklarat, att det skulle antaga klausulen, då två av de permanenta rådsmedlemmarna gjort det.³ Detta hade nu inträffat och alltså borde Brasilien underteckna, men eftersom detta land 1928 lämnat Förbundet, kan det vara tvivelaktigt, om det kommer att infria detta sitt löfte. Hittills synes det i varje fall ej ha skett, ehuru Brasilien allt fort, trots sitt utträde, är anslutet till den fasta mellanfolkliga domstolen. Av stormakterna inom Förbundet är det alltså numera endast Japan, som ej deklarerat sin anslutning till art. 36. Dock är att märka att England med dominions (utom Irland), Frankrike och Italien bl. a. gjort det förbehållet, att tvist av ifrågavarande slag först kan underställas Nationernas förbunds råd för medling. Det har med rätta påpekats, att denna inskränkning förminskat värdet av klausulens godtagande, ty därigenom kan en politisk skiljedom, fälld av det av stormakterna starkt influerade rådet, komma att sättas i stället för en juridisk, avkunnad av domstolen på rättsliga grunder.⁴ Ett annat förbehåll gjordes av England och dess dominions med undantag av Irland, vilka vid undertecknandet förklarade, att deras *inbördes* tvister skulle biläggas på sätt, som överenskommits eller må överenskommas mellan parterna. Irland däremot skyndade sig att

¹ Nionde plenarförsamlingen. Scialoja lär ej vid sin ankomst till Genève ha medfört någon instruktion i denna riktning, men då han erfor det Brittiska rikets och Frankrikes beredvillighet att nu underteckna klausulen, lyckades han — om också ej utan en viss svårighet — utverka Mussolinis tillstånd att även få underteckna.

² Uppräkningarna här enligt Utrikesdepartementets blåbok, »Nationernas förbunds församlings tionde ordinarie möte i Genève», Sthlm 1930.

³ Jfr Mottas anförande i generaldebatten 1929, tionde plenarysammanträdet.

⁴ Jfr Utrikesdepartementets blåbok, cit. årg. sid. 22.

framtidsprojekt, påpekade t. ex. samtidigt, att Europas utveckling i detta avseende under senaste tid snarare tycks ha gått bakåt än framåt, ty Versailles-freden skapade ju ett stort antal nya stater utan att på något sätt tänka på de ekonomiska följderna härav. I stället för ökade möjligheter till federation ha vi inom Europa fått nya tullgränser, nya mynt- och måttsystem och ett försvårat varuutbyte, framhöll han. Frånsett den kritik av fredsfördraget, som ligger i detta Stresemanns yttrande och vars framförande i detta sammanhang man ej kan förtänka honom, så förefinnes det givetvis i de påpekade omständigheterna en avsevärd svårighet att övervinna för den briandska tanken. Och å andra sidan måste frågas, hur skall det brittiska imperiet förhålla sig till en europeisk federation. Skall England stanna utanför denna eller ingå däri utan dominions och kolonier eller medföra även dessa inom ett ev. förbund? Det första och sista av dessa alternativ innebära båda ett övergivande av tanken på en europeisk federation, och det mellersta utgör en politisk orimlighet. Ungefär liknande frågor kan man även uppställa beträffande det sovjetryska väldet.¹

Kinas förste delegerade, Chao-Chu Wu, berörde i sitt inlägg i generaldebatten en lika viktig som brännbar fråga, nämligen hur bestämmelserna i art. 19 i paktens skulle kunna göras effektiva.² Han påpekade, att under de gångna 10 åren hade församlingen aldrig begagnat denna sin betydelsefulla rätt att taga initiativ till revision av otillämpliga fördrag etc., ehuru väl ingen kunde våga påstå, att det ej existerade internationella överenskommelser, på vilka art. 19 vore tillämplig. Det funnes säkerligen — menade talaren — intet bättre sätt för Förbundet att stärka sitt anseende än att verksamt bidra till avlägsnandet av orättvisor. Han föreslog därför nu, att en särskild kommitté borde få i uppdrag att utarbeta förslag till bestämmelser, hur 19:de artikeln skulle kunna göras effektiv. Som denna fråga ej var upptagen på den i förväg utsända dagordningen, fanns det möjlighet att förhindra dess vidare behandling (jfr Reglem. intérieur art. 4:4 och 8:2), och en önskan i denna riktning torde också på sina håll ha förefunnits, ty det var ju inte endast möjligheten av vissa kinesiska traktaters revision, som härmed aktualiserades, utan andra, långt ömtåligare frågor kunde i detta sammanhang dyka upp (Versailles-freden!). Men trots motstånd lyckades Kina denna gång driva sin vilja igenom. (1925 och 1926 hade de kinesiska ombuden förgäves sökt

¹ Av lättbegripliga skäl har man i Amerika visat, ett visst — måhända något irriterat — intresse för dessa briandska planer men samtidigt med en viss tillfredsställelse konstaterat de många svårigheterna, som stå i vägen härför. Se t. ex. A. Brushnell Hart: *The disunited States of Europe* (i *Current history*, november 1929) och en i översättning publicerad artikel av Edu. Herriot: *Pan-Europe?* (i den amerikanska tidskriften *Foreign affairs*, januarihäftet 1930).

² Fjärde plenarsammanträdet. Art. 19 lyder: Församlingen må tid efter annan föreslå Förbundets medlemmar att taga under omprövning fördrag, som blivit otillämpliga, ävensom internationella förhållanden, vilkas fortbestånd skulle kunna utgöra en fara för världsfreden.

artiklar, speciellt 15:7). Även Peru gjorde ett liknande förslag. Frågan kom under behandling i första kommissionen, där den engelska delegationen framlade förslag till förändrad lydelse av art. 12, mom. 1; 13, mom. 4; 15, mom. 6 och 7, medan däremot art. 10 och 16 lämnades orörda för att ej frågan om sanktionsbestämmelsernas verkliga innebörd skulle rullas upp i hela sin omfattning. Vid behandlingen härav påpekades (främst av den svenska representanten, presidenten Marcks von Würtemberg), att de föreslagna ändringarna i verkligheten ej betydde endast en redaktionell ändring utan en reell, i det att sanktionsparagrafen (art. 16) komme att få en betydligt vidgad innebörd, om art. 12, 13 och 15 ej under några omständigheter tillåte krig, ty då skulle medlemmarnas förpliktelser enl. art. 16 inträda vid varje anfallskrig, vilket ej nu är fallet. Efter ytterligare förhandlingar i en särskilt tillsatt subkommission, där förslaget svagheter och hela frågans komplicerade natur ytterligare klarlades, föreslog första kommissionen, att rådet måtte få i uppdrag att tillsätta en särskild kommitté på elva personer för frågans utredande, sedan regeringarna dessförinnan fått tillfälle att inkomma med yttranden. Detta blev också församlingens beslut. Även den engelska delegationen själv nödgades ansluta sig till nämnda förslag, ehuru den samtidigt gav uttryck åt en viss oro, att denna utredning skulle ge anledning till en granskning och revision av hela förbundsakten, vilket ej varit meningen.¹

Det torde ej kunna förnekas, att det engelska initiativet i denna fråga och den utformning, det erhöi, var något förhastat i betraktande av de många tvistiga frågor, som detta oundgängligen kom att vidröra. Det behöver bara erinras om de skiftande uppfattningar beträffande räckvidden av art. 16, vilka från olika håll framförts. Det framhölls också under subkommissionens första sammanträde av presidenten Marcks von Würtemberg med instämmande av flertalet ledamöter att juridiskt sett en ändring av förbundspakten ej vore nödvändig på grund av Kellogg-paktens tillkomst, ty även om den förra under vissa villkor tillåte krig, så funnes det intet, som hindrade, att vissa förbundsmedlemmar o. a. genom en politisk traktat förklarade sig villiga att avstå från den möjlighet till krigiska medels användande, som de som folkförbundsmedlemmar hade juridisk rätt att utnyttja. Man torde kunna säga, att Sveriges och Norges sakliga opposition mot det framkastade projektet i betydande grad bidrog att förhindra dess genomtrufande.

Under generaldebatten bebådades också, först genom Hendersons och sedan genom Scialojas (Italien) anföranden, att speciella initiativ beträffande förbundssekretariatet voro att förvänta från den engelska och italienska delegationens sida. Frågan om sekretariatets rekrytering och om personalens anställningsvillkor hade

¹ Se första kommissionens 5:te och 8:de sammaonträden, församlingens 20:de plenarsammanträde samt utrikesdep:s plänbok, cit. årg. sid. 40 ff. Yttrandena och inlagorna i denna fråga finnas samlade i Folkförbundets officiella dokumentserie n:r C. 499. M. 163. 1929. V.

reservationer). Dessa gällde dels en del rent tekniska frågor av ovan antytt slag, dels det synnerligen komplicerade spörsmålet, hur Förenta staternas intressen skulle kunna tillvaratagas för det fall, att något av Folkförbundets organ av domstolen begärde ett s. k. rådgivande utlåtande. De förra voro lätta att efterkomma och man var redan 1926 överens om lösandet av dessa, men beträffande det senare kom man ej till enighet. Man var nämligen i Genève ej villig att medgiva U. S. A. vetorätt vid infordrandet av ett rådgivande utlåtande, ty det skulle innebära, att även varje förbundsmedlem hade vetorätt, d. v. s. att det fordrades enhälliga beslut inom vederbörande förbundsorgan, då ett dylikt begärdes, men detta var en konsekvens, som man ej alls var beredd att taga. Frågan huruvida enhällighet fordrades eller ej vid begärandet av ett rådgivande betänkande, ville man nämligen av vissa skäl lämna öppen. Motsättningarna syntes länge oöverkomliga. I februari 1928 avfärdade dock utrikesstatssekreterare Kellogg en not till Förbundets generalsekreterare och till signatärmakterna, i vilken han tillkännagav som sin mening, att nya förhandlingar i ämnet skulle kunna tänkas leda till resultat.¹

För att utarbeta förslag till de ovannämnda statutändringarna om domarnas antal och tjänstgöring etc. hade sammansatts en juristkommitté, i vilken bl. a. den amerikanske f. d. senatoren och diplomaten Elihu Root insatts. Denna kommitté fick nu i uppdrag att även överväga frågan om sättet för Förenta staternas anslutning. När Root kom till sammanträdet, medförde han ett förslag i denna fråga, vilket var — om också ej direkt utarbetat av — så dock gillat av den amerikanska regeringen. Det är i stort sett detta utkast, som ligger till grund för kommitténs förslag till lösning av frågan om Förenta staternas ställning till domstolens rådgivande utlåtanden.² Samtidigt med förbunds församlingens möte i sept. 1929 var ock en konferens mellan domstolens signatärmakter samlad för att behandla statutändringarna. Både denna och församlingen själv godtog juristkommitténs förslag, vadan Förenta staternas anslutning till domstolsprotokollet redan då kunde anses såsom ett faktum, även om den formliga ratifikationen från amerikansk och signatärmakternas³ sida först senare kunde följa.

Den formulering, som man enades om och som i huvudsak emanerade från Roots förslag, kringgick skickligt frågan, om enhällighet fordrades eller ej för inhämtande av rådgivande domstolsutlåtanden, samtidigt som Förenta staternas krav på inflytande till-

¹ De viktigaste inlagorna i detta ärende finnas samlade i Folkförbundets officiella dokumentserie n:r A. 11. 1929. V. och A. 49. 1929. V. Se även A. 22. 1929. V. samt A. 9. 1929. V. och A. 28. 1929. V.

² Se Philip C. Jessup: Mr Root, the Senate and the World Court (i den amerikanska tidskriften Foreign affairs, juli 1929); se ock Utrikesdep:s blåbok, cit. årg. sid. 30 ff.

³ Ehuru Brasilien 1928 lämnat Folkförbundet, kvarstår det dock bland de till domstolen anslutna staterna. Brasilien fick 1929 samma rätt som U. S. A. vid domareval etc.

stater komma sins emellan överens om, vilket land som bör väljas och det sålunda utsedda presenteras sedan — kan man säga — inför förbuds församlingen som den »officiella» kandidaten. Församlingen har alltså endast — enligt amerikanarnas uppfattning — att genom sin omröstningsprocedur bekräfta ett val, som faktiskt ägt rum förut. I år stod (enligt Genèvepressens uppgifter) striden hård inom den spansk-amerikanska konklaven mellan Peru och Uruguay. Det förstnämnda avgick dock med segern, synbarligen dels därför att Uruguay redan en gång tillhört rådet (1923—1926), dels för att Peru på detta sätt skulle belönas för dess återvändande till Genève och för dess försoning med Chile, den avgående råds-makten.

Peru blev också valt, men endast med 36 röster av 53 avgivna, under det att Norge, som kom närmast i röstetal, erhöll 22. Uppenbarligen finnes det inom Folkförbundet en kraftig opposition mot detta spansk-amerikanska krav. Frånsett det — lindrigt sagt — exceptionella i den »officiella» kandidaturen, så anses på många håll, att Latin-Amerika är avsevärt överrepresenterat. När varken Brasilien eller Argentina deltaga i Folkförbundets arbete, när Mexico ändå från början stått utanför detta och när Spanien skaffat sig en »haly-permanent» rådsplats, finnes det ingen anledning, menar man, att ge dessa stater en så kraftig representation inom Förbundets viktigaste och mäktigaste organ.

Däremot finnas andra maktgrupperingar inom Folkförbundet, som helt äro utan representation i rådet. Det torde ej vara för-mätet att påstå, att en av de allra betydelsefullaste av dessa både kvalitativt och kvantitativt sett, är den skandinavisk-holländska, vilken utfört ett gott gemensamt arbete oftast i oppositionsställning. Den var under en följd av år representerad i rådet av Sverige (1923—1926) och därefter av Nederländerna, men när detsamma mandat 1928 utgick, övergick denna rådsplats till Spanien, som skulle tillfredsställas för att ej lämna Förbundet och som därför samtidigt även erhöll en reelibilitetsförklaring. Det är alltså dessa förhållanden, Spansk-amerikas överrepresentation och den nordiska gruppens förlorade rådsplats, som utgöra bakgrunden till det höga röstetal, Norge erhöll, och det förhållandevis låga, som Peru samlade.

Men ytterligare ett par omständigheter beträffande Perus val kunna vara förtjänta av ett påpekande. Den nya rådsstaten har ej, som nämnts, deltagit i Förbundets arbete sedan 1923 och även dess-förrinnan tämligen sporadiskt, det mått av erfarenhet i förbunds-arbetet, som dess statsmän förvärvat, och den duglighet för råds-arbetet, som de kunnat dokumentera, äro därför mindre än de flesta andra medlemmars,¹ men icke desto mindre blev den återvändande

¹ Journal de Genève anmärkte (9/6 1929) spydigt på tal om rådsvalen och Perus kandidatur, att en resa från Genève's bangård och till dess rådsbord synes vara en väl kort studiefärd för en rådsmedlem. Härpå svarade peruanska delegationen i nästa nummer av tidningen med att framhålla dess tilltänkte rådsrepresentants många framstående egenskaper. Han hade bl. a. varit minister i Paris i 10 år och var storofficer av hederslegionen etc.!

Ett institut för forskningar rörande fascismen. I början av år 1927 upprättades i

Lausanne ett forskningsinstitut för studium av fascismen, Centre International d'Etudes sur le Fascisme (Cinef). Institutet, vars verksamhet väsentligen grundar sig på frivilliga finansiella bidrag från olika håll, är enligt utsända cirkulär fullkomligt oberoende av varje regering och varje politiskt parti och har till syfte »l'étude objective et scientifique du fascisme et des mouvements analogues, sur lesquels il offre une documentation impartiale et aussi complète que possible». Det är under sådana förhållanden med stora förhoppningar, som man tar del av institutets verksamhet. Det kan först som sist sägas, att dessa förhoppningar icke bli uppfyllda.

Redan sammansättningen av institutets styrelse och valet av dess medarbetare inger vissa farhågor. Styrelsens ordförande är M. de Vries de Heekelingen, f. d. professor i Nijmegen, författare till en lika ytlig som partisk skrift om fascismen, *Le fascisme et ses résultats*. Den närmaste ledaren av forskningsarbetet är Barnes, f. d. officer, författare till ett panegyriskt arbete över fascismen, *Universal aspects of fascism*, vari han söker visa, att fascismen, vars ideer betraktas som universellt giltiga, innebär ett försök att bryta förut härskande samhällsupplösande och ateistiska föreställningars makt och införa Guds välde på jorden. Styrelsens sammansättning är ytterst heterogen. Till medlemmarna höra bl. a. Gentile, den främsta av fascismens filosofiska begrundare, en rad universitetsprofessorer, såsom Mannhardt i Marburg och Starkie i Dublin, som givit uttryck åt fascistiska sympatier, flera förutvarande ministrar av extremt konservativ läggning, och, två f. d. kavalleriofficerare, om vilkas vetenskapliga förutsättningar intet är känt, men av vilka åtminstone den ene, kapten Fougner i Oslo, framträtt som outrerad partiman. Samtliga de medlemmar av styrelsen, vilkas åsikter äro undertecknad bekanta, ha uttalat starka sympatier för fascismen, flera ha uppträtt som agitatorer för de fascistiska idéerna.

Institutets verksamhet går väsentligen på två linjer, dels utarbetar man en bibliografi över litteratur rörande fascismen, dels utgives en årsbok, av vilken två nummer utkommit (1928 och 1929). Bibliografien är ytterst fullständig och detaljerad och torde säkerligen vara av värde. Främst är det emellertid uppenbarligen på ett studium av årsböckerna, som ett omdöme om institutets verksamhet måste grunda sig.

I det hela står innehållet i dessa årsböcker i en nästan grotesk kontrast till det syfte — en vetenskaplig och objektiv forskning — som institutet förklarar sig tjäna. Så gott som alla de i årsböckerna införda uppsatserna äro utpräglad och ohöljt entusiastiska för fascismen, ungefär hälften av de tjugotre medarbetarna äro aktivt arbetande italienska fascister. Typiskt är, att den första årsboken inledes med en uppsats av styrelsens ordförande, vari fascismen förklaras »återställa de sociala och politiska principer,

serna torde emellertid, bortsett från den tydliga tendensen, stå på ett lägre plan än de bättre fascistiska tidskrifterna, såsom *Educazione fascista* och *Critica fascista*. Endast ett par flagranta exempel på ovederhäftighet skola här nämnas.

I 1928 års årsbok skriver Barnes om *La réforme de l'Etat sous le régime fasciste*. Han börjar med att »konstatera», att varken lagen den 24 dec. 1925 om premiärministerns ställning eller lagen den 31 jan. 1926 om exekutivmaktens befogenhet att meddela rättsnormer innebära ändringar av 1848 års författning. Uppfattningen torde vara unik. De båda lagarnas förträfflighet motiveras helt enkelt därmed, att de återförde »de dömande, lagstiftande och verkställande myndigheterna till deras rätta(!) funktioner». I det följande beröres bl. a. den lag, enligt vilken endast sådana föreningar kunna erkännas, vilkas medlemmar anses äga god moral och patriotiskt sinnelag. Författaren gör på fullt allvar gällande, att det här ej är fråga om företrädesvis politiska kvalifikationer. — I en uppsats i samma årsbok redogör Amicucci för pressens ställning enligt den fascistiska lagstiftningen. Den alltigenom undermåliga framställningen avslutas på sista sidan med några allmänna reflexioner. Bl. a. påstås, att den italienska lagstiftningen icke inskränker pressens frihet mer än lagstiftningen »i världens mest liberala och demokratiska stater». Detta starka påstående har författaren dock redan efter femton rader glömt; här säges det, att fascismen underkastat pressen en disciplin, som man nog i andra stater har behov av, men där ej vågar införa. Det torde icke löna mödan att fortsätta uppräknandet av dylika absurditeter.

Det kanske kan synas överflödigt att i en vetenskaplig tidskrift beröra ett institut, vars verksamhet haft så litet med vetenskap att göra. Med tanke på de anspråk, varmed institutet framträtt, och den icke obetydliga reklam, som gjorts för dess arbete, torde likväl dessa rader kunna anses motiverade.

Herbert Tingsten.

Ansökningar om understöd I bankdirektör J. H. Palmes fond för från J. H. Palmes fond. ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, finnes ett för utdelning innevarande år disponibelt belopp av c:a 3,000 kr. Från fonden lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 1 april 1930 ingivas till föreningens sekreterare d:r K. Åmark, Äppelvikens, vilken på begäran lämnar närmare meddelande.

En fördel, och icke den minsta, med utgivandet av dessa redan tidigare flitigt, stundom tämligen okritiskt, åberopade essayer ligger däri, att man nu har bättre möjligheter att bilda sig ett samlat omdöme om deras värde som bidrag till vår allra nyaste politiska historia. Det ligger i sakens natur, att de icke framträda med några vetenskapliga anspråk. Men de behandla händelser och spörsmål av det största intresse för den historiskt politiska forskningen, och var och en som vetenskapligt sysslar med svensk politik under de senaste decennierna har anledning att ta ställning till v. Zweigbergks arbete. Det innehåller en mängd nya meddelanden och fakta, och dess anspråk att på grundval härav tillrättalägga uppfattningen om en hel del av ifrågavarande tids viktigaste tilldragelser och problem äro i själva verket icke så små. Skäl saknas därför icke att även i denna tidskrift något granska arbetets vederhäftighet och värde.¹

Det måste sägas, att detta värde är rätt blandat, vilket gäller såväl sakuppgifterna i de berättande partierna som en del av uppslagen i de mera resonerande undersökningarna. Största uppmärksamheten tilldrar sig måhända de talrika minnesanteckningar, som finnas insprängda i framställningen. Oftast äro de helt korta, framräckta liksom smakbitar ur en förrådskammare, vars rikedom man endast anar, ibland mera utförda. Det är här fråga om minnesanteckningar i ordets bokstavliga bemärkelse. Såsom författaren i en viktig upplysning (sid. 101) själv meddelar, har han »ifråga om händelser och samtal som omnämnas i denna lilla volym varit i huvudsak nödsakad att lita på sitt minne, då han icke haft några samtidigt gjorda anteckningar att stödja sig på». Det är då mycket förklarligt, om minnesfel här och var insnugit sig. Åtskilliga sådana ha redan i recensioner påvisats i fall där kontroll varit möjlig, vilket är ägnat att väcka en viss misstro till dessa memoarfragments tillförlitlighet.² Härmed riktas intet klander mot författaren, som ej kan rå för att minnet sviker, endast en varning till läsaren att utan vidare ta för gott vad han har att meddela. Värre är, att minnesfelet en och annan gång kommer bra nära vad man kallar att »lave» historier, såsom fallet är med en om P. J. Rösiö's kandidatur till jordbruksministerposten 1905 berättad mycket muntrande episod (sid. 35), vilken av den omtalade påvisats vara helt gripen ur luften (Dagens Nyheter 4 jan. 1930). Episoden är föga betydande, men man kan svårligen undgå att fråga sig vilken tilltro författarens övriga historier och uppgifter förtjäna. Säkert är, att här som annars — kanske i högre grad än annars — måste kritiken ifråga om memoaruppgifters sanningsvärde vara mycket väl på sin vakt.

Men det tillkommer en omständighet, som gör en varning i detta fall mer än annars befogad, nämligen själva det sätt, på vilket dessa

¹ I sak såväl som form sammanfaller denna framställning väsentligen med en artikel i ämnet, som jag förut publicerat i Uppsala Nya Tidning ⁴/₁ detta år.

² Se härom en upplysande artikel i Svenska Dagbladet 27 dec. 1929 av Edvard Thermanius, Otto v. Zweigbergk som memoarförfattare.

deles välkända slag av äldre historieskrivning, som bär Crusenstolpes signatur. Och denna hågkomst stannade kvar även i fortsättningen, vid genomläsning av den kommentar memoarförfattaren ger de lösryckta ord han tillägger Staaff. Han skyndar sig visserligen förklara, att det naturligtvis vore en stor orättvisa att kalla den försvarsnihilist, som stod i begrepp att föreslå en försvarsförstärkning av de vidgade mått, som skedde i Karlskronatalet. Fakta tala ju här uppenbarligen ett helt annat språk. Men man frågar sig då vad meningen egentligen är med att sätta de föregivna orden om försvarsnihilism som motto på hela det kapitel, som handlar om Staaffs ställning till försvarsfrågan. Är det för att efter journalistisk vana till varje pris tillfredsställa sensationslystnaden? Eller är det för att befästa den beskyllning mot Staaff för opportunism och principlöshet, som författarens reservationer till trots stannar kvar som resultat av hans framställning? Det behöver ej betonas, att det finns allt skäl att mottaga hela yttrandet och den korta, men mångtydiga kommentar, som anknytes härtill, med den största skepsis. Det är ingen nyhet, att det försvarsprogram Staaff framförde 1913 gick väsentligt utöver vad han 1911 hoppats och tänkt sig. Men för att fatta denna hans efter försvarsberedningarnas arbete ändrade syn på saken som uttryck för hållningslös opportunism, en dagtingan mot hans verkliga övertygelse, fordras betydligt säkrare och mera vägande bevis än dem v. Zweigbergk förmått åstadkomma.

Rättvisan kräver emellertid, att exempel även framdragas på minnesskildringar, vilka, så långt man kan se, bära vederhäftighetens prägel. Som sådant skulle jag framför allt vilja nämna berättelsen om den andra Staaffska ministärens tillkomst. Den skiljer sig i det hela beträffande uppläggningsen rätt väsentligt från de flesta andra berättelser i samlingen av här ifrågavarande slag. Man har här ett bestämt intryck av att författaren strävat efter att omtala allt vad han vet hänt och sant vara, och av halvkvädna visor och undandöljanden, som förleda till läsning mellan raderna, påträffar man ej mycket. Vad författaren berättar är av största intresse och väl värt att taga vara på av den historiska forskningen. Och dock har även här en kritisk efterhandskontroll ganska mycket att säga. Genom tillgång till Karl Staaffs papper har det varit mig möjligt att i vissa punkter göra en sådan kontroll. Med förbigående av alla detaljer — jag hoppas i annat samband få tillfälle att närmare gå in på frågan om 1911 års ministärbildning — må endast konstateras, dels att åtskilliga andra ministerkandidater än de av von Zweigbergk nämnda varit av Staaff påtänkta, dels att Staaff i flera fall från början varit tveksam ifråga om fördelningen av taburetterna mellan de slutligt utsedda ministrarna.

Vad kontrollen här närmast visar är sålunda, att memoarförfattarens berättelse tål vid komplettering i viktiga avseenden. Något annat har han ej heller själv förutsatt, då han funnit angeläget betona, att hans redogörelse är gjord uteslutande från hans egen »högst begränsade horisont». Att av skildringen dra den slutsatsen — så-

1905 så helt tillägnat sig en parlamentarisk åskådning. Det finns därför fog att här gå fram med mycket stor försiktighet och att i saknad av säkra bevis tills vidare betrakta frågan som öppen. Den är av största vikt, icke blott ur psykologisk synpunkt, utan över huvud för förståelsen av den svenska parlamentarismens uppkomst, och kräver en förutsättningslös behandling av annat slag än den v. Zweigbergk presterat.

Däremot är det otvivelaktigt, att hos Staaff under det första regeringsexperimentet och de närmast följande kampåren mognat en genomförd åskådning om det parlamentariska styrelsesättets innebörd och en fast övertygelse om önskvärdheten av dess tillämpning i svenskt statsliv. Hur han tänkt sig denna tillämpning, det var enligt v. Zweigbergk en hemlighet, som han egentligen aldrig yppade för någon. Han visade tydlig olust att tala därom även med sina vänner, och om han i offentliga anföranden undantagsvis tog upp ämnet parlamentarism, så »undvek han gärna själva namnet och talade i stället om det demokratiska statskicket, om förhållandet mellan den konstitutionella konungamakten och representationen, om de båda svenska riksdagskamrarnas inbördes ställning. Men *aldrig* (kursiverat här) finner man en sammanfattande redogörelse för hur han tänkt sig det nya skicket bragt till utförande i vårt land.» I stället gör nu v. Zweigbergk vad han kallar »ett försök till tydning av sfinxens gåta». Uttydaren hyser dock knappast, ehuru det talas om försök, något tvivel om att han träffat det rätta och att han lyckats avslöja den djupt bevarade hemligheten.

Det skall villigt medges, att frågan om Staaffs ställning till parlamentarismen är en fråga, som erbjuder stora svårigheter att tillfredsställande besvara. Men man underlättar inte saken för sig genom att i onödan insvepa den i mystifikation, såvida inte avsikten därmed är att skapa en plattform för frihandskonstruktioner. Det borde dock vara en skyldighet för var och en — i detta fall som annars — att något ta reda på akterna i målet, innan man hastar fram och erbjuder sig att bli utredningsman. Kanske ändock den slutne sfinxen lämnat ifrån sig ett och annat uppslag, som kan ha betydelse för gåtans rätta uttydning?

Till belysning av den noggrannhet, eller rättare, brist på noggrannhet, varmed v. Zweigbergk gått till väga, må det vara nog att peka på tvenne längre uttalanden av Staaff, där han, så vitt jag kan förstå, verkligen givit en sammanfattning av sin syn på svensk parlamentarism. De äro båda ytterst lättillgängliga. Det ena finns i hans *Dalatal* 1911 (tryckt i *Politiska tal*, II), där Staaff på 5 à 6 sidor utvecklar den främsta punkten i det liberala programmet, nämligen kravet på parlamentarismens införande, en punkt vars upptagande och formulering han själv inte torde varit främmande för. Det andra är talet 1914 om »Det konstitutionella styrelsesättet». v. Zweigbergk har visserligen inte kunnat undgå att observera detta bekanta tal. Han avfärdar det dock lättvindigt med orden: »Men icke heller här kommo hans personliga åsikter fram. Broschyren

var ny för honom» och som gick ut därpå, »att ledaren framför allt har till uppgift att verka för partisammanshållningen, medan han får avstå från att diktera program och beslut». Vidare göres den rätt försåtliga anmärkningen, att Staaffs ändrade syn på partiväsendet, enligt vilken minoriteten inom partiet alltid borde böja sig för majoritetens åsikt, medverkat till, »att han mot slutet av sin bana kom att omfatta åsikter, som i yngre dagar varit honom mycket främmande».

Meningen med dessa summariska och på samma gång dubbeltydiga utsagor är inte så alldeles lätt att utleta. Menas det, att Staaff var ytterst mån om att hålla partiet samman — vilket inom parentes sagt inte var någon nyhet för honom på äldre dar — och att han för detta ändamål genom själva sin ställning i kritiska situationer var den, som sökte jämka meningsmotsatserna samman, så är härom intet att säga. Menas åter — och man bibringas närmast den uppfattningen — att Staaff gjort det till en regel för sig själv och andra att likt en vindflöjel följa majoriteten och att han i överensstämmelse därmed opportunistiskt bytte åsikt, sedan han väl uttrönt var majoriteten låg, så kan denna mening inte ens få gälla som en halvsanning. Då v. Zweigbergk för sina påståenden synes återropa Staaff själv-som-källa, frågar man sig, om han läst det utförliga och klargörande kapitlet i »Det demokratiska statskicket», som bär rubriken »Parlamentarisk ledning». Det ger en väsentligen annan föreställning om Staaffs åskådning än v. Zweigbergk vill göra gällande. Ändock är d:r Öman (i förut cit. uppsats i Sv. Tidskr.) även på denna punkt genast färdig att utan kritik underskriva v. Zweigbergks uttalanden.

På tal om Staaffs uppfattning av det politiska ledarskapet må det tillåtas mig att i detta samband komplettera v. Zweigbergks framställning genom att ur minnet — med risk att minnas fel och därför utan citationstecken — återge några ledsatser i ett föredrag Staaff höll i föreningen Verdandi på våren 1915 och där han med genomskinlig hänsyftning på sig själv utvecklade den politiske ledarens uppgifter. Föredraget blev aldrig refererat och, så vitt jag vet, ej heller senare tryckt, vilket är skada, då Staaff här uttalade sig med sällsynt oförbehållsamhet. Han började med att drastiskt likna den politiske ledaren vid tre saker: 1:o en fana, 2:o en buffert, 3:o en spottlåda. Han påvisade sedan närmare vilka uppgifter ledaren hade att fylla i dessa tre egenskaper: som fana, att förkroppsliga sitt parti inåt och utåt, att visa vägen och ange stridsparollen; som buffert, att ta emot stötarna från partiets olika meningsriktningar, att medla och jämka; som spottlåda, att företrädesvis bli utsatt både för den galla motståndarna utspydde och den bitterhet varmed anhängarna utgöto sin harm över lidna motgångar. Ingen, som något känner Staaffs bana, kan neka, att han fyllde *alla* dessa uppgifter med ett mod och ett stoiskt lugn, som vittna om att han ingalunda var rädd att ta det personliga ansvaret och bära följderna av sitt handlingssätt. Som exempel härpå må endast erinras om Staaffs

historisk skolning, som utmärker författaren, betraktas såsom ett acceptabelt men långt från lyckat specimen för den filosofiska graden.

Det ganska djärva och mycket ovanliga, om icke alldeles enastående förhållandet, att en officiell partihistorik begagnas såsom doktorsavhandling, tilldrager sig i första rummet läsarens uppmärksamhet. Han frågar sig ovillkorligen om och i så fall huru förf. lyckats genomföra en så vansklig arbetsuppgift. Vilka svårigheter, som främst möta, torde icke behöva specificeras.

Det ligger i sakens natur, att ingen människa kan vara fullt »opartisk». Den vetenskap, som icke kan frånkänna sig rätten och skyldigheten att behandla även nyss timade politiska avgöranden och strider, måste ofrånkomligen räkna med förhandenvaron av personliga sympatier och antipatier. Detta medgivet måste dock såsom ett minimikrav fastställas en oförtydbar önskan och strävan hos vederbörande auktor att i sin forskning och sin framställning iakttaga nödig objektivitet. Helt har förf. enligt recensentens mening icke nått denna standard. Vad framställningen beträffar har han visserligen vinnlagt sig om att nyttja, om man så må säga, neutrala uttryck. Det finnes visserligen här och var i avhandlingen sådana partier, som få betecknas såsom undantag från regeln,¹ eller sådana uttryck, som utan agitatorisk bimensing utvisa, att de höra hemma enbart i jubileumsskriften.² Men de äro varken många eller särdeles graverande, och de neutraliseras även i någon mån därav, att man vid en jämförelse mellan avhandlingens text och källmaterialets stundom observerar, hurusom förf. utbytt starka, partifärgade uttryck mot svagare eller helt oangripliga.

Vågar man om framställningssättet hävda detta, blir man måhända mer betänksam, då det gäller ett omdöme om förf:s betraktelsesätt; om opartiskheten och allsidigheten i hans forskning. Vad man här skäligen kan vänta, då man känner förf:s dubbla syfte, bekräftas i allt väsentligt av granskningen. Den utvisar, att författaren icke står fri gentemot sitt objekt. Boken är, som det så träffande blivit sagt, skriven *intra muros*, ja, liksom från själva högkvarteret. Att man då påtagligen kan konstatera exempelvis en viss övervärdering av de »nykterhetsradikalas» insats i den liberala rörelsens utvecklingshistoria är icke ägnat att förvåna. Det närmast sorglustiga försöket att vindicera bondeklassens inneboende och ursprungliga »liberalism» är väl ock närmast att skriva på samma konto. Arbetet måste ju i stora delar betraktas såsom en på det nuvarande partiets uppdrag utarbetad krönika över Frisinnade landsföreningens uppkomst och utveckling. Det präglas också ge-

¹ Sålunda omnämnes bondetåget (sid. 241) i mindre väl valda ordalag, vilka även beträffande initiativet till denna rörelse äro sakligt missvisande. Se Granlund: Bondetågets krönika (Bondetåget 1914, sid. 8). Den kortfattade exposén av försvarsfrågans öden (s. 224) kan näppeligen sägas vara formulerad på ett vetenskapligt försvarligt sätt.

² Se exempelvis sid. 323.

förändret av titlar o. d.,¹ samt beträffande vilka personer, som bort eller icke bort upptagas. Bland sådana som saknas i registret må nämnas konungarna Oskar II och Gustaf V samt den liberale publicisten Erik Thyselius, vilka alla förekomma i avhandlingen, medan nämmandet av darwinismen (sid. 37) och d'Hondtska principen (sid. 125) ansetts motivera Darwins resp. d'Hondts upptagande i registret.

I regel utsättes efter personernas namn födelseår och dödsår. Stundom saknas bådadera (resp. födelseår för ännu levande personer). I ett betydande antal fall är emellertid dödsåret ersatt med — ett frågetecken: exempelvis: »Darwin, Charles 1809—?». Att märka är, att en blick i första bästa uppslagsbok i de flesta fall skulle ha räckt för att undvika dylika fadäser.² För f. d. riksdagsmannen lantbrukaren Johan Ericsson i Wallsta sätter förf. dödsåret 1910; han förekommer dock i avhandlingen (sid. 211, 231) såsom levande och verksam år 1912; för godsägaren Chr. Olsson i st. f. dödsåret på sedvanligt sätt ett frågetecken. Båda leva dock, icke blott i verkligheten utan även i 1929 års upplaga av uppslagsboken *Vem är det?*

Beträffande sidhänvisningarna visar förf. stundom en påfallande njugghet. Efter ombudsmannen Arvid Grundéls namn följer 24 sidhänvisningar. Dessutom förekommer emellertid Grundéls namn på ytterligare åtminstone 27 sidor.³

Ett likartat slarv gör sig märkbart i avhandlingens text och noter beträffande sidhänvisningar, sifferuppgifter o. d.⁴ Dessa fel kunna visserligen eventuellt försvaras såsom tryckfel; den omständigheten, att boken för övrigt är påfallande fri från sådana talar emellertid emot nämnda antagande.

Beträffande hänvisningar i noter till källmaterialet yppa sig mången gång egendomliga brister. Sålunda är sid. 34 i avhandlingen direkt hämtad från O. v. Zweigbergk: *Studentföreningen Verdandi 1882—1892*, sid. 38—39, (stycket 1) och sid. 42 (st. 3—4

¹ Exempel: Alkman, Edvard, »redaktör för Göteborgs-Posten»; Hjärne, Harry, »redaktör i Göteborg»; Branting, Hjalmar, »socialdemokratisk ledare»; Staaf, Karl, »advokat i Stockholm»; Lindman, Arvid, »amiral, högerledare»; Ekman, Carl, »redaktör, banko- och riksgäldsfullmäktig»; Rydén, Värner, »folkskollärare»; Larsson, Jacob, »vice häradshövding i Lund, senare i Lidingö».

² Såsom beträffande Anna Bugge-Wicksell, Robert Darin, K. G. Karlsson i Göteborg, Vitalis Norström, J. F. Nyström, Ludvig Sidner, G. F. Östberg.

³ 98, 99, 100, 103, 105, 109, 156, 174, 179, 180, 187, 190, 199, 205, 209, 214, 223, 227, 235, 268, 280, 314, 320, 336, 360, 366, 388.

⁴ Å sid. 26 hänvisas till sid. 77; skall vara 79.
 » » 37 » » » 3; » » 6.
 » » 43 » » » 219; » » 218.
 » » 63 står 225 riksdagsmän; » » 228.
 » » 181 hänvisas till § 2; » » § 3.
 » » 212 » » § 22; » » § 21.
 » » 242 står datum $\frac{24}{4}$; skall vara $\frac{21}{4}$.
 » » 246 » » $\frac{1}{3}$; » » $\frac{11}{3}$.
 » » 258 » » $\frac{21}{4}$; » » $\frac{22}{4}$.
 » » 260 » » $\frac{5}{8}$; » » $\frac{8}{9}$.

bilaga (dat. $17/2$ 1902) trots ivriga efterspaningar icke kunnat återfinnas.

Verkställande utskottets protokoll citeras för tiden 1913—21 på tjugofem ställen, varav femton blivit kontrollerade.¹ Åtskilliga onöjaktigheter och fel förekomma här. Referatet å sid. 239 av protokoll $26/1$ 1914 § 1 hänför sig sålunda ej till protokollet, utan till blyerts-koncept till diskussionsprotokoll motsvarande sagda paragraf.

Å sid. 260 upptar förf. den i olika avseenden intrikata frågan, om Karl Staaff mot slutet av sitt liv verkligen ville uppföra förbuds-kravet på Frisinnade landsföreningens program. På grundval av ett personligt meddelande av riksgäldsfullmäktigen C. G. Ekman² framlägger förf., först i en något tveksam form, därefter i ganska bestämda meningar som sin uppfattning, att så var förhållandet. Mycket dramatiskt skildras huru Staaff vid en särskilt anordnad överläggning med hrr Schotte, Petersson i Påboda, E. A. Nilsson och C. G. Ekman plötsligt förde den brännande frågan på tal. Tidpunkten angives till en dag i mitten av september 1915. Till en början föreföll det inte, säger förf. efter sin sagesman, som om något särskilt vore på färde. Men så ryckte Staaff fram med sitt egentliga ärende: han hade tänkt föreslå landsmötet att³ ta upp förbudet på föreningens program; vad vore deras mening om en sådan åtgärd? Det skulle föra allt för vitt att här utförligt ingå på det förhållande, att Staaff den 25 aug. s. å. höll ett sammanträde föregånget av en lunch i sin bostad, varvid utom värden hrr Schotte, Röing, Kvarnzelius, Ekman och Grundel voro närvarande.⁴ På detta sammanträde passar, enligt redaktör Grundels meddelande, den i-avhandlingen presterade skildringen i stort sett in. Möjligheten av förbudets upptagande som en programpunkt diskuterades helt preliminärt. Intet som helst »beslut» fattades.

Så mycket må emellertid sägas, att varje uppmärksam iakttagare här givetvis måste fråga sig, om det är troligt att tvenne dylika möten hållits,⁵ men om nu så verkligen varit fallet, när det av Ekman skildrade mötet kan ha ägt rum. Vissa fixa tidpunkter äro ju givna.⁶ En förklaring och kanske den möjligaste, om man vill

¹ Motsvarande hänvisningar å sid. 174, 235, 239, 245, 246, 260-f., 274, 277, 280 f., 287, 292, 304, 307.

² Själva faktum tidigare delvis offentliggjort i ett tal av Ekman, refererat i Sv. Morgonbladet $5/10$ 1925.

³ Under disputationen upplystes av förf. att riksgäldsfullmäktigen Ekman här önskade modifiera sitt meddelande genom tilläggande av ungefär följande ord: »i en eller annan form».

⁴ Enligt personligt meddelande till rec. den $6/12$ 1929 av redaktör A. Grundel, som här stöder sig på samtida anteckningar. Samma uppgift i kopia (maskinskrift, egenhändigt signerad med Grundels initialer återfunnen i Frisinnade landsföreningens arkiv) av brev från Grundel till Dr. D. Bergström $25/8$ 1915.

⁵ Riksgäldsfullmäktigen Ekman har meddelat förf., att han endast erinrar sig ett möte, nämligen det i avhandlingen skildrade. Landshövding Kvarnzelius och grosshandlare Röing meddela, att de icke hava något minne av något dylikt sammanträde.

⁶ Mötet $25/8$, V. U. sammanträdet $8/9$; Staaffs insjuknande $16/9$.

senare uppgiften är riktig; varifrån förf. fått den förra kan möjligen framgå av nedanstående förmodan. Den i texten å samma sida nämnda Schotteska promemorian (maskinskriven) är försedd med beteckningen »V. U. 13. 6. 1917». Med bläck är tillfogat ett *streck* under denna beteckning, vidare orden »bil. A.» och därtill datumsiffran 13, som tydligen är skriven över den maskinskrivna siffran 3.

Å sid. 304 säger förf. att verkställande utskottet uppdragit åt sin arbetsdelegation, »tillfälligt förstärkt med fru Broomé samt herrar Edén och Schotte», att utforma 1917 års program, och fortsätter: »Den sålunda utsedda kommittén kom emellertid aldrig att sammanträda, men vid nästa utskottssammanträde framlades ett av Schotte utarbetat utkast till program.» Källställena äro V. U:s prot. ^{19/4} 1917 § 3 och ^{17/5} 1917 § 3. Den sistnämnda paragrafen innehåller emellertid tvärtom: »Till utskottets behandling förelåg ett första utkast från den vid föregående sammanträde tillsatta programkommittén, väsentligen utarbetat av hr Schotte.» På samma sida förekommer ånyo (i not 2) en hänvisning såväl till protokoll av ^{30/5} 1917 § 1 som ^{3/6} 1917 § 1. Stycket: »*Mot Edéns formulering . . . rusdrycksförbud införts*» är otvivelaktigt hämtat från protokollet ^{30/5}. Det omedelbart därpå följande längre stycket: »*Förslaget var i och för sig . . . nämndes däremot intet.*» skulle alltså vara från protokollet av ^{3/6}. Möjligen har ett protokolls-koncept från denna dag existerat och av förf. använts; i raden av verkliga protokoll finnes intet, som ger anledning att antaga att något sammanträde denna dag ägt rum.¹

Det märkliga utskottssammanträdet den ^{16/12} 1918 refereras av förf. (sid. 291) på ett mycket otillfredsställande sätt.² Sålunda anger han felaktigt hr Bengtsson i Norup dels såsom delaktig i yrkandet på värnplikens omedelbara avskrivning; hans namn skall här ersättas med folkskoleinspektören Robert Johanssons; dels ock i kravet på kommissionsväsendets avskaffande. — i det senare fallet var greve Raoul Hamilton den sannskyldige. Referatet är även så tillvida missvisande, som en mycket viktig del av diskussionen förtigits. Yrkanden framställdes nämligen att partiledningen icke borde underlåta att markera vad som i det dåvarande ömtåliga läget skilde liberaler från socialdemokrater. Protokollskonceptet har härom följande:

Fru Broomé: Den principiella skillnaden mellan lib. & sociald. måste nu dras upp.

Kvarnzelius: Viktigt klarare gräns mellan liberal & social politik.

Jansson i Edsbäcken: Fram vad som skiljer från socialdemokraterna.

Frisinnade landsföreningens protokoll ha på sju ställen citerats, varav tre kontrollerats.³ På sid. 119 har förf. felaktigt omnämnt

¹ Protokollförda sammanträden höllos under 1927 den ^{0/2}, ^{8/3}, ^{25/3}, ^{19/4}, ^{17/5}, ^{30/5}, ^{13/6}, ^{9/8}.

² Efter V. U:s protokoll, skall vara protokollskoncept ^{10/12} 1918 § 1.

³ Motsvarande hänvisningar å sid. 119, 133, 141.

så skett från Rolf Fridholms uppsats *Folkriksdagarna 1893 och 1896* i Statsvetenskaplig Tidskrift 1927 (sid. 411—40). Den citeras i avhandlingen på sid 69 men kommer till oupphörlig användning såväl vad innehåll som formulering beträffar fr. o. m. sid. 56 t. o. m. sid. 74,¹ varom läsaren lätt kan övertyga sig.

Avhandlingens stoff är grupperat dels kronologiskt, dels systematiskt. Dispositionen är enkel, klar och välöverlagd. Kap. I avser att vara en allmän inledning. Förf. vill här giva en idéhistorisk bakgrund till den liberala organisationsrörelsens uppkomst. I kap. II följer i och med skildringen av rösträttsrörelsen vad som, vissa framställda invändningar till trots, utan tvekan är att betrakta som det liberala landspartiets *förhistoria*. Tredje kapitlet behandlar partiets födelse och det fjärde, betitlat »Parlamentarismens väg», innehåller just såsom författaren i förordet utlovat partiets historia mot bakgrunden av den allmänna politiska utvecklingen. Även om man här kunde komma med vissa invändningar eller någon gång ställa sig frågande eller tveksam inför förf:s tankegång, kan man våga påståendet att denna visserligen något skissartade framställning i sin helhet är ett av arbetets mest lyckade partier. Karl Staaffs väg, det är det liberala partiets väg, till parlamentarismen, och därmed det svenska statskicketts avgörande omvandling, är här på ett i det hela övertygande sätt klarlagd och tecknad. Samtidigt är ock vad förf. på sid. 383 kallar den första perioden i partiets historia (1902—1907) behandlad. Följande kapitel, det femte, bryter den kronologiska ordningen, vilket om också icke just nödvändigt, dock kan vara försvarligt; det innehåller en skildring av det nya partiets organisation o. d.

I kap. VI—X fortsättes och slutföres krönikan för åren 1907—1927. Denna tid indelar förf., motiverat nog, i perioderna: 2) åren 1907—1911 (organisationstiden); 3) åren 1911—17 (konsolidering men begynnande splittring); 4) åren 1917—23 (söndringens tid); samt slutligen 5) perioden efter partidelingen 1923. De sista kapitlen, XI och XII, liksom även delvis det X:de, innehålla slutligen en systematisk översikt av partiets nuvarande organisation och dennas sätt att fungera. Det råder intet tvivel därom, att detta är avhandlingens vetenskapligt bärande parti. Förf. har här till största delen arbetat utan föregångare. Han förråder visserligen en om icke djup så dock tillräcklig kännedom om tidigare arbeten av partiteoretisk natur,² men är likväl på det hela nödsakad att själv ställa och lösa problemen. Detta sker, utan stora later, med både säkerhet och elegans; man märker väl, att författaren nu är i sitt esse. Åtskilliga välskrivna och träffande utläggningar av mer kända eller ganska

¹ Här må blott påpekas sid. 56 (2 st.) motsvarande Fridholm sid. 414 (2 st.).
 » 57 » » » 415.
 » 58 (2 st.) » » » 416 (2 st.).
 » 69 » » » 426.
 » 74 » » » 433.

² Exempelvis Michels och Ostrogorskis bekanta skrifter.

framställningen av kulturradikalismen visar förf:s brist på litteraturhistorisk beläsenhet. Här må endast påpekas hans förväxling av Ibsens *Kjærlighedens Komedie* med *Et Dukkehjem* (sid. 33) samt det fullständigt förfelade påståendet (sid. 35) att kapitlet *Moses*¹ i Strindbergs *Det nya riket* kan betraktas som ett uttryck för det »rent nationalistiska drag», som skulle ha präglat även kulturradikalismen.²

Även det andra kapitlet vanställes av flera mycket besvärande oriktigheter. I fortsättningen blir emellertid deras frekvens onakligen betydligt mindre, såväl i den mera refererande eller krönikemässiga framställningen som även i de systematiska slutkapitlen. Ytterligare några exempel torde böra medtagas för att dels tjäna såsom korrektiv vid ett framtida begagnande av förf:s trots allt i många avseenden nyttiga och tankeväckande opus, dels ock för att förstärka motiveringen av de omdömen, som här kommit till uttryck.

I kap. II, som behandlar rösträttsrörelsen och den liberala samslingen, påstår förf., att det Nyliberala partiet ägde en organisation utanför riksdagen, som bestod av en centralavdelning i Stockholm samt filialavdelningar i Skåne »och på några andra håll».³ Vilka dessa andra håll voro har hittills icke blivit upplyst. I själva verket vet förmodligen ingen — i varje fall varken författaren eller recensenten — något mera härom. Sedan förf. emellertid antagit förhandenvaron av en dylik valmansorganisation, känner han sin skyldighet att utreda dess undergång. Orsaken till nyliberala partiets fall var, menar han, »den övermåttan svaga intressegrundval, det hade bland valmännen». Härutinnan kan man till alla delar instämma, dock med det tillägget, att »intressegrundvalen» enligt rec:s förmenande var så svag, eller så obefintlig, att den inte ens är i bokstavig bemärkelse nämnvärd. Det är i själva verket ett i hög grad anakronistiskt resonemang, förf. här fört. Angående den nyliberala valmansorganisationens vidare öden säges, att den naturligtvis föll i spillror samtidigt med riksdagspartiet. Dock försvann detta hittills okända landsparti — enligt förf. — icke spårlöst. »Medan nyliberala partiets riksdagsmän till övervägande del ingingo i lantmannapartiet fingo de nyliberala föreningarna ute i landet ett slags fortsättning just i arbetareföreningarna. Vi veta icke, huruvida förbindelsen mellan dem och den nyliberala organisationen⁴ var av någon djupare art.» Sådan är hans konklusion, och närmare sanningen torde man på grund av de falska premisserna icke kunna komma.

Angående tidpunkten för det Nyliberala sällskapets bildande har rec. tidigare sökt uppvisa, att det i litteraturen städse nyttjade födelseåret 1866 bör ersättas med 1867. Den förra siffran bygger

¹ Ej »Den svenske Moses», som förf. skriver.

² Jfr Strindbergs artikel *Mitt judehat*. I *Tiden* 26/12 1884, omtryckt i *Likt och olikt*; (Samlade skrifter, 16).

³ Sid. 47. Kurs. av rec.

⁴ Kurs. av undertecknad.

I all sin obetydlighet ganska typiska — nämligen för den fullständiga frånvaron på kontrollåtgärder, som man ständigt måste konstatera — äro slutligen följande uppgifter. På sid. 64 nämner förf. insamlingen till den första folkrikssdagen och omtalar det väl mest uppseendeväckande av de därtill lämnade bidragen, nämligen »Gustaf Frödings 1,000 kronor. Det var understödet han fått av Svenska Akademien för diktsamlingen Guitarr och dragharmonika». Frödings egen memoaruppgift i ett lätt tillgängligt arbete har siffran 500, vilken, enligt samtida källor, är även den riktiga.¹ Notisen på sid. 213, att Staaft »lär ha sökt övertala Marcks von Württemberg» att som justitieminister ingå i 1911 års ministär, är även oriktig. Något belägg anföres ej. Presidenten Marcks v. Württemberg har på rec:s direkta förfrågan skriftligen meddelat, att han av Staaft anmodades ingå i ministären, men icke såsom justitie- utan såsom utrikesminister. Ytterligare kan ur samma kategori av fel förtjäna framdragas den i sakligt avseende överflödiga noten å sid. 224, där det kort och gott heter: »vid en riksdagsdebatt i en anslagsfråga»² yttrade krigsminister Palmstierna, att det vore kammarens »plikt» att votera anslaget», varpå Hans Andersson i Nöbbelef träffsäkert svarade, »att han för sin del inte röstade på kommando». Härom läses i ett arbete, som knappast lär vara förf. främmande, ehuru det icke citeras, att det åsyftade yttrandet fälldes under A. K:s debatt om regeringsförslaget i försvarsfrågan vid 1892 års lagtima riksdag.³ Där anföres det även på följande sätt: »Det är herrarnas plikt att votera 90 dagars övning».⁴

Slutomdömet om föreliggande avhandling är att den går till gränsen av det tillåtliga beträffande slarvfel; att den bygger på ett jämförelsevis ensidigt, dessutom jämförelsevis lätt åtkomligt material, vilket icke kan sägas vara använt med fullt tillräcklig noggrannhet, kritisk skärpa och historisk teknik; den kännetecknas även i så måtto av en viss ytlighet, som uppdykande svårigheter eller specialproblem gärna kringgås, om de ens av författaren observeras. Avhandlingen är vidare i vidlyftiga delar alltför referatmässig eller beroende av föregångare. Som krönika är den emellertid givetvis i all huvudsak riktig; de faktiska fel av ett eller annat slag, som blivit påvisade, gälla nämligen i stort sett perifera områden eller detaljer, och kunna icke sägas inverka på saksammanhanget i det hela. Trots den fullt synbara strävan till objektivitet, som präglar arbetet, höjer det sig endast i vissa partier, särskilt då

¹ G. Fröding: Efterskörd II, Minnesupplagan 1912, sid. 243.

² Kurs. av rec.

³ Boëthius: Oskar II, (Sveriges Historia till våra dagar XIII) sid. 153.

⁴ Enligt A.K. Prot. 1892:26 sid. 64 yttrade Palmstierna: »Eftersom jag nu kom att yttra mig ännu en gång, vill jag, då jag såsom fackman vågar påstå, att vi nödvändigtvis behöva förstärka vårt försvar och att det icke kan ske på annat sätt än genom antagande av de 90 dagarnas övning, tillåta mig säga, att det är herrarnas plikt att votera det.» Anderssons replik (ibid. sid. 66) lyder: »Jag för min del voterar icke på kommando, det vill jag säga uppriktigt».

BERÄTTELSE

ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1929.

I stiftelsens kollegium har under året inträtt nyutnämnde professor i statskunskap vid Lunds universitet doktor Fredrik Lagerroth.

Kollegiet har avhållit de i gåvobrevet föreskrivna sju sammanträdena. Ett av dessa har varit förlagt till stiftarens födelsedag, den 15 oktober. Efter dess slut nedlades en kranz på stiftarens grav.

Professor Malmgren har fortsatt som redaktör av Statsvetenskaplig Tidskrift. Fem häften om tillsammans 597 sidor hava utkommit.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen utgavs under året två nya delar: Den indiska författningskrisen av Gustaf Olsson (XIII) och Penningpolitikens mål av Erik Lindahl (XIV). Till tryckning antog kollegiet: Herbert Tingsten, Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget, samt Erik Lindahl, Penningpolitikens medel.

Följande forskningsunderstöd ha av kollegiet utdelats: åt docenten Edvard Thormænius 500 kronor för forskningar rörande det svenska partiväsendet, företrädesvis under senaste tid; åt docenten Herbert Tingsten 1.200 kronor för att i Italien bedriva studier för ett arbete om italiensk författningspolitik under fascismen; samt åt fil. kand. Malte Ragnarsson 500 kronor till avlöning av ett räknebiträde för slutförande av hans undersökning rörande befolkningsrörelsen på landsbygden i Sverige.

Till att deltaga i revisionen av stiftelsens räkenskaper har av rektor utsetts professor A. Ernberg.

Lund den 22 februari 1930.

Lauritz Weibull.

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1928—1929.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. år 1926	25,000:—	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	13:42	25,013:42

Uppbörd.

Ränta å Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	1,250:—	
Skand. Kredit A.-B., ränta å check-räkning	108:24	
Omföring från Fahlbeckska stiftelsens fond	7,837:31	9,195:55
	Summa kr.	34,208:97

Utgifter.

Utgifter enligt sammandrag	7,266:85	7,266:85
----------------------------------	----------	----------

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. år 1926	25,000:—	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	1,942:12	26,942:12
	Summa kr.	34,208:97

Specifikation av utgifterna.

Tryckning av Skrifter utg. av Fahlb. stiftelsen (N:r 11—12)	3,021:85
Docent Gunnar Hesselén, premium	500:—
» Edv. Thormænius, »	500:—
» K. A. Edin, forskningsunderstöd	2,000:—
» Edvard Thormænius, forskningsunderstöd	500:—
Professor S. D. Wicksell, till räknebiträde	745:—
	Summa kr. 7,266:85

Lund, akademiräntekammaren den 29 juni 1929.

Otto G. Regnell.

Förestående räkningar äro denna dag utan anmärkning granskade; betyga Lund som ovan.

Axel Moberg.

C. G. Björling.

I granskningen av Fahlbeckska stiftelsens räkenskaper har jag deltagit.

Albert Ernberg.

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för räkenskapsåret $\frac{1}{7}$ 1928— $\frac{30}{6}$ 1929.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $\frac{1}{7}$ 1928.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	2,319:17	
Kontant i kassan	19:79	2,338:96*
	Transport	2,338:96

Till red. insända skrifter.

- Affärsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.* Meddelande N:r 2. Undersökning av bokhandels kostnader 1928. Sthlm 1930.
- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning, 1927.* Utg. av Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1929.
- Chambre de commerce française en Suède.* Bulletin mensuel. 1929. Décembre. Paris 1929.
- Ekonomisk Tidskrift.* 1929. H. 4—6. Uppsala 1929 o. 1930.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift.* Ny-serie. H. 17. Hfors 1930.
- Folkhälsans vän.* Arg. 6. N:r 5. Sthlm 1930.
- Finsk Kommunal-tidskrift.* 1929. N:r 10. Hfors 1930.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CVIII. H. 1—H. Hfors 1930.
- Historisk Tidskrift.* 1929. H. 4. Sthlm 1929.
- Industria.* Arg. XXVI. N:r 1—5. Sthlm 1930.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1929. N:o 12. 1930. N:o 1—2. Rome 1929 o. 1930.
- International labour review.* Vol. XXI. N:o 1—2. Genève 1930.
- Internationella Arbetsorganisationen.* II. Arbetsorganisationens första—femte sammanträden. Sthlm 1930. P. A. Norstedt & Söner.
- Kommersiella Meddelanden.* Arg. 17. N:r 1—4. Sthlm 1930.
- Kooperafaktören.* Jubileumsnummer. H. 2. Sthlm 1930.
- Meddelanden från Skattebetalarnas Förening.* N:r 15. Sthlm 1930.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXIV. N:r 52. Arg. XXV. N:r 1—10. Hfors 1929 o. 1930.
- Nationalökonomisk Tidskrift.* 1930. H. 1. Kbhvn 1930.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1930. N:o 1. Sthlm 1929.
- Nordisk Tidskrift för international Rel.* Udg. ERIK BRÜEL. Vol. I. Fasc. I. Kbhvn 1930.
- Samling av anmätningar till sjukkasseregistret.* 1929. N:r 4. Sthlm 1930.
- Samling av anmätningar till understödsföreningsregistret.* 1929. N:r 4. Sthlm 1930.
- Skandinavisk Kreditaktiebolaget.* Kvartalskrift. 1930. N:r 1. Sthlm 1929.
- Social Tidskrift.* 1930. N:r 1—2. Hfors 1930.
- Sociala Meddelanden.* 1930. N:r 1—2. Sthlm 1930.
- Statistisk Månadsskrift.* Arg. 24. N:r 11—12. Arg. 25. N:r 1. Sthlm 1929 o. 1930.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad.* 1929. Utg. av Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1929.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1929. H. 4—6. Oslo.
- Stockholms stads statistik.* I. Statistisk årsbok för Stockholms stad 1929. — III. Hälsa och sjukvård år 1928. — XIV. Allmänna val i Stockholm år 1928. Sthlm 1929.
- Sunt Förnuft.* Arg. X. N:r 1. Sthlm 1930.
- Svensk Finansledning.* Arg. VIII. N:r 14—23. Sthlm 1930.
- Svensk Juristtidning.* 1930. H. 1—2. Sthlm 1930.
- Svensk Tidskrift.* 1930. H. 1—2. Sthlm 1930.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1929. H. 8. 1930. H. 1. Sthlm 1929 o. 1930.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetsinställelser och kollektivaftal samt förlikningsmännens verksamhet år 1928. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1929. — Befolkningsrörelsen åren 1924—1925. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1930. — Händel år 1928. Av Kommerskollegium. Sthlm 1930. — Kooperativ verksamhet i Sverige år 1927. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1930.
- Sveriges Riksbank 1929.* Årsbok utarbetad av Riksbankens statistiska avdelning. Sthlm 1930.
- Tiden.* 1930. N:r 1—3. Sthlm 1930.
- Tidskrift,* utgiven av Juridiska Föreningen i Finland. 1930. H. 1. Hfors 1930.
- Tirfing.* 1929. H. 10—11. 1930. H. 1. Norrfälje 1929 o. 1930.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 31. Heft 1. Hamburg 1930.
- Årsskrift utgiven av Åbo akademi.* 1926—1928. Hfors 1929.
- BERGFORS, GEORG. Några ekonomiska data och andra iakttagelser från en skogssocken i Norrland. (Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. N:r 14.) Sthlm 1930.
- BOUSQUET, G. H. Autarkie und weltwirtschaftliche Expansion als treibende Kräfte der französischen Wirtschaftspolitik der Gegenwart. (Kieler Vorträge 31.) Jena 1930.
- CASSEL, GUSTAV. Understödspolitikens urartning. Sthlm 1930. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- HERLITZ, NILS. Om lagstiftning genom samfälliga beslut av konung och riksdag. III. Sthlm 1930. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- HOLM, SONE. Nationernas Förbund i dess ställning till folkrättssystemet. Uddevalla 1929.
- LINDSTRÖM, HENRY. Näringsfrihetsfrågan i Sverige 1837—1864. (Göteborgs Högskolas Årsskrift XXXV.) Gtbg. 1929. Wettergren & Kerbers Förlag.
- MISES, LUDWIG. Kapitalism och socialism. I de liberala idéernas belysning. Sthlm 1930. P. A. Norstedt & Söners Förlag.